

PESTI SÓLET

A DOHÁNY UTCAI KÖRZET LAPJA

FACEBOOK.COM/PESTISOLET

Szociális érzékenység

3 oldal

A brit medve zsidó

8. oldal

4 élmény, 1 hónap alatt

NE MARADJ LE!

- **Február 13. - Tu BiSvát**
- **Február 23. - Dohány Café**
- **Március 6. - Zájin Ádár**
- **Március 13. - Purim**

KETTŐSLÁTÁS
A RABBI ÉS A PROFESSZOR

BIBLIATÖRTÉNETI BESZÉLGETÉSEK
DR. FRÖLICH RÓBERT
ÉS DR. GÁBOR GYÖRGY KÖZÖTT.
MODERÁLJA: DÉSI JÁNOS

MINDEN CSÜTÖRTÖKÖN 18:00-KOR A ZOOMON
KÓD: 389 906 7799, JELSZÓ: DOHANY

Dohány utcai
Templomkörzet

IMPRESSZUM

Pesti Sólet • A Dohány utcai körzet lapja • Címlapfotó: Dési János
Felelős kiadó: A Dohány Utcai Templomkörzet felelős elöljárója
Főszerkesztő: Dési János • email: pestisolet.lap@gmail.com • Megjelenik kéthavonta
Készült az Alapítvány a Dohány utcai Zsinagógáért támogatásával
Tördelés: Borgis-Prin Bt. • Nyomtatta a DePress Kft

Szociális érzékenység

Amikor a szociális érzékenység kerül szóba, szemérmesen hallgatásba burkolózunk, egyrészt mintha kényelmetlenné válna a téma, másrészt viszont mintha ezzel juttatnánk kifejezésre, hogy nehezen tudjuk magunkat valamiféle névtelen jótévő vagy filantróp szerepébe helyezni. Pedig a tradicionális zsidó morált kialakító mózesi könyvek és az ezekre épülő rabbinikus irodalom egyértelmű iránymutatást, határozott és félreérthetetlen rendelkezéseket tartalmaz. Most e rendelkezésekből válogatunk, s mint minden válogatás, ezen írás sem lesz teljes.

A szociális érzékenység már a Tóra legelején megjelenik¹, mint i.teni attribútum:

כי ידעתיו למען אשר יצוה את־בניו ואת־ביתו
אחריו ושמרו דרך יי לעשות צדקה ומשפט

Hisz ismerem őt (mármint I.ten Ábrahámot FR) és tudom, hogy meghagyja fiainak és utódainak, hogy tartsák magukat I.ten útjához: cselekedjenek szociális és jogi igazságot...

A צדקה, cedaká szó egyértelműen a szociális igazságot jeleníti meg. A Tórában, valahányszor e szó szerepel, mindig a társadalmi -főleg anyagi- egyenlőtlenségek valamiféle kiegyenlítésére tesz felhívást a szöveg. A Tóra megtartásának jutalma is a teljes szociális igazság utópiának tűnő megvalósulása lesz:

וצדקה תהיה־לנו כי־נשמר לעשות את־כל־המצוה הזאת לפני יהוה
אלהינו כאשר צונו

És igazság lesz az osztályrészünk, mert megtartottuk és megcselekedtük mindezeket a rendelkezéseket az Ö.való I.tenünk előtt, amiképp megparancsoltaz.

Ezen írás kereteit meghaladja, hogy azt vizsgáljuk, miképp alakult ki a zsidóságban ily magas fokon az ókorban szinte ismeretlen szociális érzékenység. Azt viszont bizton állíthatjuk, hogy sehol máshol nem védte és támogatta a legkiszolgáltatottabb rétegeket az uralkodó ideológia, a vallás úgy, mint Izraelben.

A legkiszolgáltatottabbak azok, akiknek nincs védelmezőjük. Nők, gyerekek, aggok. Ők voltak azok a történelem során, akiket a legkönnyebb volt semmibe venni, jogaiktól, járandóságaitól megfosztani, hisz nem volt, aki érettük szót emeljen.

Fotó: Dési János

¹ Mózes I. 18:19

² Mózes V. 6:25

Fotó: Dési János

A zsidó vallás empátiával és határozott segítő szándékkal fordult feléjük:

כל־אלמנה ויתום לא תענון. אם־ענה תענה אתו כי אם־צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו. וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתמים

Ne nyomd el az özvegyet s az árvát. Ha mégis nyomorgatod, felkiált hozzám, s én meghallgatom. Akkor felgerjed haragom, és elpusztítalak benneteket kard által, hogy hitveseitek özvegyek, gyermekeitek árvák legyenek.

Egy új törvény rendelkezései ezek. Az Egyiptomot épp csak maga mögött tudó nép új társadalmi, jogi, gazdasági törvényeket vesz magára, mindezt pedig a vallás legitimálja. Az új törvények teljes elfogadásához nem elegendő csupán elrendelni azokat. A népnek egyértelmű törvény és indoklás kell. A kortól szokatlan filantrópiát nem értenék, s mint értelmetlent, el is vetnék talán. Azt azonban, hogy az általuk kizsákmányolni kívánt rétegek nem állandóak, s hogy e sorsa juthatnak szeretteik is, azt megértik. Ennek elkerülése érdekében viszont -ha más indokból esetleg nem is- megtartják a szociális törvényeket.

Mózes elrendelte a kötelező adakozást is, természetesen a szociális egyenlőtlenségek lehetőség szerinti eliminálása érdekében⁴:

כִּי־יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שערך בארצך אשר־יהיה אליהך נתן לך לא תאמץ את־לבבך ולא תקפץ את־ידך מאחיק האביון. כִּי־

³ Mózes II. 22:21-23

⁴ Mózes V. 15:7-8

פתח תפתח את־ידך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו

Ha lesz országodban, városodban, melyet az Ö.való I.tened ad neked, testvéreid között, ki elszegényedik, ne keményítsd meg szíved és ne zárd el kezed szűkölködő testvéred előtt. Nyisd meg kezed előtte és segíts neki, hogy meglegyen mindaz, amiben szükségét lát.

Azt mondtuk a fentiekben, hogy a teljes szociális igazság utópiának tűnik. Nem a mi megállapításunk ez, már Mózes is hasonlóképp vélekedett. Realista volt, és tudta, hogy a teljes egyenlőség soha meg nem valósul, mert az ember természetétől idegen az altruizmus, a javakról mások érdekében való lemondás. Noha az írott történelemnek az első felében jár, de az ő koráig eltelt évezredek keserű tapasztalat mondatja ki vele a fájdalmas, mai napig érvényes megállapítást:

כי לא־יחדל אביון מקרב הארץ על־כן אנכי מצוך לאמר פתח תפתח את־ידך לאחיק לעניך ולאבינך בארצך

Soha nem tűnik el a szegény(ség FR) a földről, ezért parancsolom meg neked,

⁵ Mózes V. 15:11

hogy nyisd meg kezed az országodban lévő szegény és nyomorult testvéred előtt.

Mondhatnók, hogy ez mind szép és jó, de a zsidó vallás sem mentes az önzéstől, hisz a fenti idézetek mind a zsidó testvérekről, a zsidó nép tagjairól, az egykor volt zsidó országról szólnak.

Következzék most a zsidó morál fejlődésében kulcsszerepet játszó rabbinikus hagyomány néhány - hasonlóan kötelező erejű - gondolata. E gondolatok mind Izrael földjén kívül, de mindenképp az ókori Izrael megszűnése után keletkeztek.

A Talmud egy lapján⁶ a következő áll:

תנו רבנן: מפרנסים עניי גוים עם עניי ישראל, ומבקרין חולי גוים עם חולי ישראל, וקוברין מתי גוים עם מתי ישראל, מפני דרכי שלום

Tanultuk mestereinktől: támogatni kell a nemzsidó szegényeket, látogatni kell a nemzsidó betegeket, el kell temetni a nemzsidó halottakat, ugyanúgy, mint tesszük azt a zsidókkal, hisz ez (lelkünk FR) békességének útja.

A Talmud bölcsei értelemszerűen kiszélesítik a támogatandók körét. Talán épp azért, mert az ókorban szokatlan empátia oly mélyen beleivódott a zsidó gondolkodásba, megértették, hogy a társadalmi igazságtalanságok mindenkit egyformán sújtanak, s a szenvedő ugyanazt érzi, tartozzon bármilyen néphez vagy valláshoz.

Maimonides, a legnagyobb zsidó moralista és filozófus, aki maga is majdnem egész életét Izrael földjétől távol élte le, egyberendezte a zsidó vallás törvényeit. Misne Torá, A Tóra (tanulás céljából való FR) ismétlése című könyvében természetesen a szociális törvényeket is görcső alá vette. A jótékony-ság, a szociális érzékenység legnyilvánvalóbb megjelenési formájának törvényeit eképp kommentálta:

מצות עשה ליתן צדקה לעניים
כפי מה שראוי לעניי....

לפי מה שחסר העני אתה מצווה ליתן לו אם אין לו כסות מכסים אותו
אם אין לו כלי בית קוננין לו

Tevőleges parancsolat, hogy oly módon támogassuk a szegényt, ami neki jó...

Amiben hiányt szenved, azt kell a parancs szerint biztosítani neki: ha nincs ruhája, azt kell adni, ha edényei vagy eszközei nincsenek, azt kell adni neki.

S ami egészen a XVIII. századig, az amerikai Függetlenségi Nyilatkozatig példátlan, a zsidó morál tekintettel van a szegény emberi méltóságára is. A Vájikrá Rábbás így ír:

ואבד העושר ההוא בענין רע, שהשיב לאותו העני בענין רע ואמר לו:
לית את אזיל לעי ונגיס! חמי שקיין, חמי כרעין, חמי כרסוון, חמי
קפרן! אמר לו הקדוש ברוך הוא: לא דיך שלא נתת לו משלך מאומה,
אלא במה שנתת לו את משיים בו עין רעה!

Egyszer egy gazdag ekképp förmedt egy szegényre:

Miért nem még dolgozni? Nézd csak, mily erős lábad van! Milyen erős a hasad, a combod, a csípőd!

A Szent, Áldassék, így szólt a gazdaghoz:

Nem elég, hogy nem adtál neki semmit? Még meg is kellett aláznod azzal, amit én adtam neki?

Frölich Róbert főrabbi

Fotó: Dési János

⁶ bGittin 61a

⁷ Misne Torá, Hilchot Tzdaka 7:1

⁸ Mídrás- és homíliagyűjtemény, az i.sz. V-VII. századból

Semach vagy kafijja - kósza gondolatok a kulturális kisajátításról

Ronja Maltzahn énekes és klímaaktivista, és szívesen lépett volna fel egy hannoveri környezetvédelmi tüntetésen. Mégsem tehetette. Nem azért, mert drága lett volna – a fiatal nő meggyőződésből, ingyen vállalta volna a szereplést. Talán a meggyőződéssel volt baj? Egyáltalán nem, hitelesen képviselte már korábban is mindazt, amiről a demonstráció szólt. Az általa játszott zenét nem találta megfelelőnek a szervezőbizottság? Ugyan, azt pont megfelelőnek találta mindenki, éppen ezért hívták is meg. Aztán visszavonták a meghívást, mégpedig egy olyan indokkal, amilyennel utoljára a 60-as években találkoztunk: nem megfelelő a hajviselete. Maltzahnak ugyanis rasztafrizurája van – pontosabban dreadlockja, mert ez csak így politikailag korrek

–, ami valóban felvet higiéniai kérdéseket, de az elutasítás oka nem közegészségügyi jellegű volt. A probléma a kulturális kisajátítás.

A kulturális kisajátítás, angolul *cultural appropriation* napjaink egyik varázsszava, amivel nemcsak alig ismert német zenészeket, hanem nemzetközi sztárokat is szembesítenek. Egy ismert példa a kulturális kisajátítás vádjára Adele brit énekesnő esetéhez kapcsolódik, amikor 2020-ban egy fényképet osztott meg a Notting Hill Carnivalról, ahol tradicionális bantu csomókban viselte a haját. A frizuráján túl az is kiverte a fiatal kultúrőröknél a biztosítékot, hogy jamaicai zászló mintázatú bikinifelsőt hordott. Azt vetették szemére, hogy fehér, privilegiált nőként olyan kulturális elemeket használt, amelyeket a fekete emberekkel kapcsolatban gyakran stigmatizálnak vagy leértékelnek – például az afro- és bantu hajstílusokat. A jamaicaiak és a karibi származású emberek azonban általában úgy vélték, hogy Adele részvétele és öltözete tiszteletteljes volt, és örömeiket fejezték ki, hogy támogatja a közösséget.

Pápai Gábor rajza

Kulturális kisajátítással vádolni másokat tehát eléggé elterjedt bizonyos körökben, olyanok között például, akik antiszemita jelszavakat skandalva palesztin kendővel a fejükön vagy a nyakuk körül egyetemi campusokat foglalnak el. Van egy rossz hírem a számukra: az úgynevezett palesztin kendő, amit kafijának neveznek a palesztinok, egy évezredes kulturális kisajátítás jelképe – ahogy azt Tal Oran izraeli travel blogger egy posztjában kifejti (<https://x.com/travelingclatt/status/1858510316683833467>).

A kafiját sokan ma a palesztin identitással és az erőszakos ellenállással azonosítják, valójában egy sokkal régebbi szimbólum. Történelmileg ezt a fejkendőt semachnak hívták, egy olyan tárgynak, amely mélyen kötődött Mezopotámia földjéhez és népeihez. A hálószerű minta a halászhálókat jelképezi, amelyek létfontosságúak voltak a folyók, mocsarak és lápvidékek lakói, például a zsidó gyökerekkel bíró mandeusok számára – akik ma is ezekben a régiókban élnek. A kisebb, hullámzó vonalak a vizek áramlását és a folyók mozgását idézik meg. A két széles fekete csík a Tigris és az Eufrátesz folyókat jelképezi, amelyek Mezopotámia civilizációjának és népének éltető erejét jelentették. Azokat a folyókat, amelyekben számos izraeli, így Tal Oran zsidó felmenői néhány évtizeddel ezelőttig lubickoltak.

De a 7. századi iszlám hódítás mindent megváltoztatót. Az arab seregek Mezopotámiába vonultak, és katonai

megszállást, valamint az iszlám kényszerű terjesztését hozták magukkal. Ez volt az a hódító hullám, amely eltörölte vagy kisajátította az ősi mezopotámiai kultúrát és szokásokat. A semach is a veszteségek sorába került.

1936-ban a pánarab nacionalisták, amikor az arab lázadást elindították egy arab etnostátus megvalósításáért, egyszerűen kisajátították ezt a mintát. Ők tették a rasszista és erőszakos hódításuk jelképévé. Jasszer Arafat tovább erősítette ezt a kulturális kisajátítást, és a kafiját a palesztin terrorizmus szimbólumává tette – a zsidók és más kisebbségek elleni támadások jelképévé a régióban.

Az izraeli blogger üzen a kafiját viselő, úton-útfélen kulturális kisajátítást kiáltó tüntetőknek, akik „a Columbia Egyetem környékén lévő metháborokban élnek”: a jelképek nem palesztin találmány. A története több ezer évvel megelőzi Palesztina, az arabok vagy az iszlám eszméjét és „ha azt követelitek tőlem: hogy hagyjam el Izraelt és menjek vissza oda, ahonnan jöttem, akkor mindenképp előtt adjátok vissza nekem a semachot”.

Bruck Irma

Pápai Gábor rajza

A brit medve zsidó

Egy törőlmetszett angol idegensége

Az angol kultúra egyik alaposzlópa ő. Nincs turisták számára fenntartott bolt Londonban, amelynek hiányozna a kínálatából. 1994-ben az ő plüssváltozatát adták át először a lukon a munkások, amikor a Csalagút építése során valóra vált a sok száz éves álom, és Európa végre összeért Angliával. A ritka, kivételes alkalommal, amikor *II. Erzsébet* személyesen színészi feladatot vállalt, ő volt a partnere: a királynő jubileumi ünnepségén, uralkodásának 70. évfordulóján, amikor az is kiderült, hogy a birodalom feje mindig hord a ridiküljében egy narancslekváros szendvicset – a biztonság kedvéért.

Paddington medve. Jellegzetes kalapot és kék kabátot hord, imádja a narancslekváros (ahogy ő mondja, marmeládos) kenyert, melyből mindig van nála egy a feje búbján, a kalapja alatt. Foglalkozása regényhős. Az első könyv 1958-ban jelent meg a főszereplésével, ám a siker folytatást, az egyre növekvő siker még több folytatást kívánt: így született végül 29 kötet, amelynek középpontjában az arany szívű, gyermeki naivitású, tájékozatlan és folyton valami bajt keverő medve áll – valamint brit barátai, akik az első kötet óta körülveszik és támogatják. Paddington ugyanis egyetlen bőrönddel a kezében, nyakában táblával („*Kérem, törődjenek ezzel a medvével! Köszönöm.*”) érkezett a Paddington vasútállomásra, ahol egy tipikus középosztálybeli család tagjai megsajnálják, a szárnyaik alá vették és befogadták, azután nem sokkal később már a családjuk tagjának tekintették – pedig ezzel a medvével egyáltalán nem könnyű az együttélés. A mesesorozatot azóta harminc nyelvre fordították le, és természetesen a filmváltozatnak is el kellett készülnie. A harmadik Paddington-film, a *Paddington Peruban* (amelyben a mackó hazatér a szülőföldjére, hogy egy öreg rokonán, bizonyos Lucy nénin segítsen) nemrég járta be a világ mozijait.

Paddington lassanként megismeri a fontos dolgokat: a teázás, az időjárásról való társalgás és az iskolába járás örömeit, Brownéknak köszönhetően a brit kispolgári erények legszebbjeit képviseli. Azt, amit A Gyűrűk Ura hobbitjai, a Százholdas pagony lakói és a Mary Poppinst nevelőnőnek alkalmazó Banks család is. Az ő esetében azonban akad egy kis eltérés: hogy *Paddington zsidó*.

Na jó, ez így túlzás. Vannak zsidó felmenői.

Vagy így sem pontos. Zsidó gyökerei vannak. Vagy hát – elvégre mégiscsak egy regényhős-ről van szó: – ihletői.

De ezt sokáig senki sem tudta. Csak 2014-ben derült ki, amikor egy interjúban maga a szerző, az akkor már 86 éves *Michael Bond* elmesélte, miért olyan a medve története, amilyen. Azt sem tagadta, hogy az eredeti kéziratban hőse nem Peruból érkezett, hanem Afrikából, ám az első kötet szerkesztője figyelmeztette rá, hogy arrafelé nem élnek medvék. Ám ennél jóval fontosabb volt számára egy gyerekkori emléke. Úgy tízéves lehetett, amikor a readingi vasútállomáson egy csoport hozzá hasonló korú, a peronon várakozó, riadt gyerekekbe botlott. Mindegyikük kis bőröndöt szorongatott, a nyakában tábla lógott a nevével. A kis Michael nem tudta, kik ők, de ahogy mesélte, sokáig kísértette az emlék: akkor is, amikor néhány évvel később, már fiatal katonaként megírta Paddington első történetét – és a Peruból mentőcsónakon érkező medve összemósódott a fejében a *Kindertransportta*, az Angliába menekített gyerekek történetével. Akik szülő nélkül, egy szál bőrönddel, esetleg egy plüssmackóval a kezükben, nyakukban lógó névtáblájukkal várták, hogy jó szándékú brit családok szétosszák egymás között és hazavigyék őket. Paddington a Kindertransport emlékéből született.

Az első 200 zsidó gyerek 1938. december 2-án érkezett az országba, ők gy berlini árva-ház lakói voltak, de addigi otthonukat a Kristályéjszaka során elpusztították. A november végi német erőszakhullám hatására a brit parlamentben átmenetileg és szigorú korlátozások mellett enyhítették a menekültek bevándorlására vonatkozó szabályokat, és ennek meg néhány Európában fáradhatatlanul tevékenykedő önkéntes szervezőnek köszönhetően végül összesen tízezer gyereket küldhettek kétségbeesett szülei Csehországból, Ausztriából, Lengyelországból és Németországból Angliába. Kilenc hónap alatt körülbelül tíz vonat indult el szigorúan lezárt vagonokkal, az utolsó, amelyet 1939. szeptember 1-jén indítottak Prágából, már nem érkezett meg. Utasainak sorsa azóta is ismeretlen – de sajnos elég egyértelmű. Az utolsó hajó a gyerekekkel 1940. május 14-én vágott neki Hollandiából

a harwichi kikötő felé: aznap Rotterdamot már bombázták, és másnap a holland hadsereg letette a fegyvert.

„Nagyon pontosan emlékszem, hogy mind-egyiküknek tábla lógott a nyakában, és zsákot vagy kis bőröndöt cipelt – nyilatkozta Michael Bond 2014-ben. – És arra is, hogy moziba vittek, és a híradóban mutatták, ahogy Hitler katonái bevonulnak egy új országba, és öreg emberek babakocsiban tolják valahova a cókmojkukat. Paddington tulajdonképpen menekült, és azóta is úgy gondolom, hogy nincs szomorúbb látvány a menekülteknél.”

A Kindetransporttal, szüleik nélkül érkező gyerekek egy jó részének sorsa egészen hasonló lett Paddingtonéhoz. Ugyan nem teázhattak II. Erzsébettel, de jó páran angol családokhoz kerültek, és mivel a hátramaradó szülők legtöbbször nem élte túl a háborút, sokan az őket befogadó családoknál maradtak: a kor szokásinak megfelelően többségüknek nem is mondták el, hogy honnan, milyen körülmények közül érkeztek, úgy gondolták, hogy a gyerekek apránként majd elfelejtik a rossz emlékeket.

Paddington, aki mentőcsónakon, potyautas-ként érkezett távoli otthonából, idővel egyre angolabbá vált. A kulturális asszimiláció buktatói a regénysorozat állandó humorforrásául szolgálnak: Paddington nem ismeri a helyi szokásokat, Brownék pedig bármilyen jó szívűek és adakozó természetűek, egyáltalán nem értik, mit jelenthet az idegenség és a magány. A medve tanul:

fokozatosan, sok ballépése közepette egyre jobban kiismeri magát Londonban, valamelyik könyvben még az állampolgárságot is megkapja, és az összecsendülő szomszédság előtt szép beszédet vág ki a brit útlevél nagyszerűségéről. Azután egyszer (a *Paddington Peruban* című filmben éppen így kezdődik a kaland) hazautazik az eredeti rokonaihoz, és szembesül a nagy kérdéssel: hol van igazán otthon? Ahonnan indult, vagy ahova érkezett? Ahonnan elmenekült, vagy ahol békességre talált?

Paddingtonnak van még egy bevándorló barátja: *Mr. Gruber*, a Notting Hill-i régiségkereskedő is a sorozat állandó szereplője, aki számtalan furcsa, ódon, Európából származó tárgy között él, és rendszeresen vendégül látja medvebarátját egy kis tizenegyóra-razásra. A történet szerint *Mr. Gruber Magyarországról* érkezett Londonba, pontos története nincs, csupán erős akcentusa, európai kötődése és a menekültek iránti rokonszenve különbözteti meg a többi brittől, de egy másik interjújában a könyvek szerzője róla is elárult ezt-azt.

„*Mr. Grubert az első irodalmi ügynökömről, Harvey Ummáról mintáztam, nagyon kedves ember volt, német zsidó, aki bíróként dolgozott Hamburgban, de amikor 1933-ban az antiszemita törvények miatt nem folytathatta tovább a pályáját, azonnal Angliába jött. 25 fontja volt és néhány holmija. Nagyon jó barátok lettünk.*”

A szerző azt sem rejtette véka alá, milyen csalódást okozott neki, amikor a filmváltozatban *Jim Broadbent*-re, az egyébként kiváló angol characterszínészre bízták *Mr. Gruber* szerepét: ő úgy képzelte, hogy ezt a figurát semmiképpen sem szabadna angol színészre bízni, hiszen Paddington legjobb barátjának az idegensége a legjellemzőbb tulajdonsága.

A világ azóta is menekültekkel van tele. Paddington épp ezért sokkal több, mint egy egyszerű, bolondos mackó: valamennyiünket arra emlékeztet, milyen nehéz az üldözöttek sorsa, és milyen nagy szükség van olyan jó szívű, a kelekótya kismedvék felé is szeretettel forduló felnőttekre, mint amilyenek a Brown család tagjai, és a menekülteket befogadó és elviselő londoniak.

Deutsch Andor

Borisz a sámlin, Janusz Korczak és más fontos történetek

Trencsényi László neve megkerülhetetlen, ha valaki pedagógiával foglalkozik, vagy ha a hazai közélet iránt érdeklődik. Egyike azoknak a tanároknak, akik soha egy pillanatra sem szűntek meg a gyermeki jogokat képviselni, ha kell, akkor az aktuális trendekkel vagy akár a hatalommal szemben is. Mindennek mélyre nyúló családi gyökerei is vannak. Erről beszélgettünk – és sok minden más is szóba került közben, hiszen aki valaha találkozott Trencsényi Lászlóval, az tudhatja, hogy nincs az a téma, amelyhez ne lenne egy érdekes története.

- **A Trencsényi-Waldapfel család sorsának alakulása egy jellegzetesen közép-európai történet.**

Igen, ez sok szempontból így van. Az, hogy én ma itt vagyok, egyáltalán nem magától értetődő: a családomból többen nem éltek túl a történelem viharait. László unokabátyám, aki után a nevemet kaptam, munkaszolgálatosként valahol a Don-kanyarban halt meg, nem derült ki, pontosan hogyan. Tehetséges matematikus volt. A később megtalált kéziratok naplójából, amit aztán testvérbátyámmal közösen megszerkesztve ki is adtunk, kiderül, hogy foglalkoztatták a társadalmi kérdések is, többek között az, hogy mit jelent zsidó származású magyarnak lenni, különösen abban

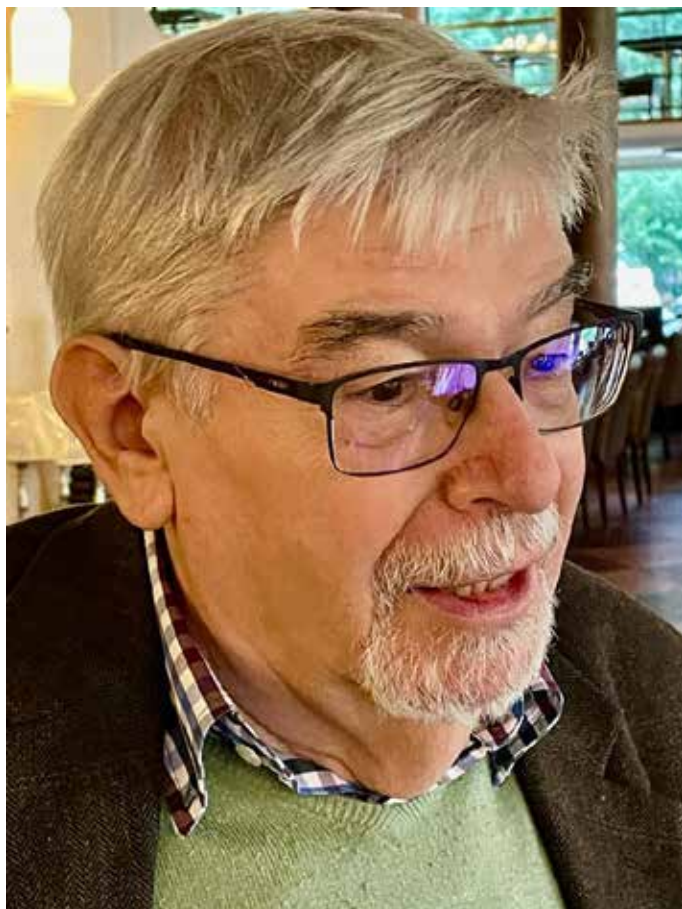
az időben, amikor ez nem volt olyan magától értetődő és egyszerű. A naplóból kiderült, hogy járt Karácsony Sándor körébe is; nem tudjuk, mi bontakozott volna ki belőle. Gábor nagybátyám a Weiss Manfréd Műveknél volt vezető főmérnök. Először őt hurcolták el, máig nem tudni, hová, aztán az egész családot, két unokatestvéremet és Gábor feleségét, ők Auschwitzban haltak meg. Apám a munkaszolgálatnál megúsza a dolgot, volt elég kurázsija és kapcsolati hálója is ahhoz, hogy megszökjön. Jóska nagybátyám, aki szintén túlélő volt és irodalomtörténész lett, például kis híján a becsületessége áldozatává vált. Az óbudai téglagyárból munkaszolgálatosként kapott kétórányi kimenőt, hogy meglátogassa a családját a Ferencvárosban, akik akkor már egy menedékhelyen, nagyon zsúfolt körülmények között éltek. Letelt a két óra, Jóska bátyám azt mondta, hogy „akkor én most megyek is vissza, hiszen megígértem!” A családnak szabályosan le kellett fognia, hogy maradjon, ha már elszabadult onnan: így menekült meg végül.

- **És az anyai ág?**

Anyám keresztény volt, így egy kicsit szabadabban mozgott. Hosszú életet élt, sok mindent az ő történeteiből következtünk utólag. Apánk a zsidótörvények miatt nem juthatott katedrához, így akkoriban az Új Idők Könyvkiadónál dolgozott, aminek Farkas István, a híres festőművész volt a tulajdonosa. Amikor a nehéz időkben el kellett bocsátani az alkalmazottait, Farkas egy jelentős összeget adott apámnak, abból a célból, hogy a család ennek felhasználásával vegyen részt a mentésben. Valószínűsítjük, bár erről sosem esett szó, hogy anyánk különböző mentőakciói ennek a támogatásnak a terhére

történhetek. Egy konkrét esetről tudunk is: egy tanítványának a karonülő kislányát tudta valahol Budán egy zárdába menekíteni, ahol egy apáca fogadta be: a szülők végül nem éltek túl a háborút. Anyám kreativitása sok esetben megmutatkozott, amikor baj volt. Kijött például egy rendelet, hogy a lakások ajtajára ki kell írni, kik laknak ott, részletes személyi adatokkal. A már említett ferencvárosi lakás bejáratára anyám ezt a névsort nem gondosan oszlopba rendezve írta ki, mint mások, hanem folyóírással, sorközök nélkül. Ettől a lista annyira áttekinthetetlen lett, hogy nem volt olyan légóparancsnok, aki végigolvasta volna.

• **Hogyan egyesült újra a család?**

Anyám a két testvéremmel és a nagymamám-mal a háború végén visszaköltözött albertyfalvai lakásunkba. Amikor Budát elfoglalta a Vörös Hadsereg, akkor náluk is megjelent egy katoná, bizonyos Borisz. Amikor belépett a lakásba, meglátta az előszobában a könyvespolcon a német Goethe-kiadást – és attól a naptól kezdve mindennap feljött, leült a sámlira és Goethét olvasott. Később kiderült, hogy a kijevei városi könyvtárban volt könyvtáros, és vélelmezhetően nem véletlenül tudott németül, hogy

finoman fejezzem ki magam. Eközben apám elindult haza. A munkaszolgálatra jobb híján egy orosz nyelvű Bibliát vitt magával, hogy megtanuljon oroszul. Amikor megszólította az első őrt valahol a Duna-parton, és ő bibliai oroszul válaszolt, a katonára térdre borult előtte és áldást kért, mert azt hitte, hogy szent ember. Így vezették a tábornok elé, aki kifaggatta, hogy ki ő. Mondta, hogy tanár, és latint tanít. Erre a tábornok ékes latinsággal elkezdte mondani az Aeneis első sorát, tesztelve, hogy igazat mond-e ez a szakállas, toprongyos alak. Apánk a második sorral válaszolt rá. Így sikerült igazolnia magát. A tábornok adatott neki kenyeret és szalonnát, és motorcsónakkal rendelte átvinni Budára: így, úri módon érkezett meg a családjához. A történetek után szüleim első útja a Köztársaság térre vezetett, ahol a Magyar Kommunista Párt székhelye volt, és ott felajánlották tudásukat, szolgálatukat. Ez a hűség életük végéig kitarított. Apám hamarabb halt meg. Sok mindenen ment keresztül, a háború utáni évei sem lehettek könnyűek lelkileg, bizonyára megvoltak a maga küzdelmei a saját lelkiismeretével, erős dohányos is volt, 1970-ben, nagyon fiatalon, 62 évesen halt meg. Anyánk majdnem megérte a 90-et.

• **Sok család a vészkorszak után igyekezett tiszta lapot nyitni, és nem beszélni a történekről.**

Ez nálunk egyáltalán nem volt jellemző. Nem volt állandóan napirenden a téma, de azért tudtuk, mi történt, és hogy ennek mik a következményei. Radnótiné a család barátja volt, gyakran járt hozzánk vendégségbe, minket a Radnóti Gimnáziumba íratott be. A hagyományokból annyi maradt, hogy a fürdőszobában apánk héber dallamokat énekelt. Van egy olyan legenda, talán Király István terjesztette, hogy halála előtt megtért: ezt cáfolum, nem tért meg. Ő a vészkorszakból ateistán és marxistán jött ki. De a kötődései megmaradtak. Vallástörténész is volt az óorkutatás mellett, és jellemző volt a munkásságára, hogy az antik görög-római vallási hagyományokat állandóan zsidó párhuzamokkal vetette egybe. Amikor a Móra Kiadó regék és mondák-sorozatát indította, akkor az ő kezdeményezésére Babel tornya címen ószövetségi történetek is megjelentek ott egy kötetben.

• **Szép nagy csomag, amit az utódok kaptak.**

Nem véletlen, hogy mind a hárman, Trencsényi-gyerekek, falusi tanárként kezdtük a pályánkat. A saját erőnkől akartuk megtalálni az utunkat. Waldapfel Imre neve egy falusi iskolában talán még az igazgatónak sem mondott sokat. Az idő meg olyan, hogy ma már jóformán csak a vájtfülű értelmiség tartja számon vagy így, vagy úgy apánk emlékét. A pedagógiai pályán kiteljesedés hármunk közül nekem sikerült a legjobban. Valószínűleg én nevelkedtem a legszerencsésebb pillanatban: a testvéreim életében nyomot hagytak a háborús esztendő, a nélkülözés, a félelem. Én 1947-ben születtem, az én küzdelmeim már könnyebbek voltak. Szerencsém volt abban is, hogy olyan betiltásban vagy mellőzésben nem volt részem, ami nehezítette volna a szakmai munkámat. A nagydoktorira

való pályázatomat ugyan kétszer is visszadobták még a beadás előtt, de ennél nagyobb bajom ne legyen. Hogy emögött volt-e valami az emberi magatartásom vagy a politikai kiállásom miatt, nem tudom. Az egyik kolléga, akitől véleményt kértek, azt írta, hogy „mindenképpen megérdemelné a címet, azonban szokatlan a közéleti aktivitás, amit kifejt”. Nem mondta, hogy helytelen, de ez a kis utalás azért ott volt. Ez megakadályozta, hogy egyetemi tanár legyek. A dékán viszont azonnal beterjesztett címzetes egyetemi tanárnak, és ettől még publikálhattam, olyan írásokat is, amelyekben volt társadalomkritika.

- **Az igazságérzet és az elvekhez ragaszkodás végigkísérte a pályáját.**

Ebben leginkább nagyapámra, Waldapfel Jánosra hasonlítok: rá volt jellemző ez a kurucos attitűd, másrészt pedig egyfajta konok elvhűség. A tanítványok rendre elmondják, hogy mennyire modern pedagógus volt: jól ismerte a reformpedagógiát, teoretikusan mindig ellene volt, miközben praktikus reformpedagógus volt. Apámnál ez a konok hűség a kommunista eszmék mellett való kitartásban nyilvánult meg. A ragaszkodás az első elköteleződéshez rám is jellemző, bár azt hiszem, hogy nem fafejűként megyek a falnak, hanem tudom követni a változásokat is. Amiben mindenem felül hiszek, az a gyermeki jogok és a gyermeki boldogság iránti elkötelezettség, amely felülír minden előítéletet és minden egyenlőtlenséget. A humanizmust és a demokratikus világképet nem adtam fel egy pillanatra sem: akkor sem, amikor járási párttitkárokkal kellett vitáznom, és akkor sem, amikor új oligarchák államtitkáraival. A pedagógiai érdeklődésem már jó ideje kilépett az iskola kapuján, és a kulturális intézményrendszer egészére próbáltam figyelni. Ez kötött például a drámapedagógiához, és ez az, ami elkötelezetten tesz Janusz Korczak életműve iránt is.

Az a kérlelhetetlen gyermekjog-tisztelet, ami őt jellemezte, egyedülálló. Ez megnyilvánult akkor is, amikor olyan árvaházat vezetett, ahol teljes önigazgatás működött, és akkor is, amikor a varsói gettó kiürítésekor elkísérte a gyerekeket Treblinkába, mert hitt benne, hogy joguk van a méltó halálhoz. Ez egy olyan emberi minta, amit mindenképpen szeretnék megőrizni és sokaknak megmutatni, ezért már több Korczak-könyvet is kiadtunk a Magyar Pedagógiai Társaság révén. Most is folyamatban van egy, Utcagyerekek a címe.

- **És egy kutatáson is dolgozik közben.**

Felfigyeltem rá, hogy sok szakma üzéséhez van szükség elemi pedagógiai kultúrára. A kutatás során 150 emberrel

készítettem interjút, van köztük orvos, jogász, előadóművész, újságíró, masszőr, fodrász, püspök és rabbi, mind különleges érzékenységgel és valamiféle pedagógiai attitűddel végzik a munkájukat. Hiszen a pedagógia nemcsak tudásmegosztás, hanem a kliensek iránti jogtisztelet, fejlesztői hozzáállás és humanista bánásmód is. Nagyapám még azt írta a Trefort utcai Gyakorló Gimnázium házirendjében, hogy „a tanítás az egész osztálynak szóljon”. A 20. században megértette a pedagógia, hogy a tanítás a gyerekeknek szól, személyenként, és ehhez meg kell találni az eszközöket: az alap pedig a másik ember iránti tisztelet és nem a mesterségesen kreált normarendszer. Ez a nézet terjed, az iskolák falain kívül is, és én optimistán abban bízom, hogy még megélem a teljes társadalmi legitimitását.

Kerényi Kata

„Nincs nagyobb micva, mint a foglyok kiváltása” (Rambam)

A modern zsidó állam történetének eddigi legbonyolultabb és korántsem a végéhez közelítő háborús időszakának társadalomra gyakorolt hatását elemző számos szociológiai értekezés mellett a Héber Akadémia más összefüggésben következtet az izraeliek vélemény- és hangulatváltozására egy adott időszakban. Követve a hagyományt a héber nyelvhelyesség terén illetékes legmagasabb szintű intézmény nyílt szavazáson döntötte el a közbeszédet meghatározó, úgynevezett év szavát, amely az egész országra jelentős hatással volt az elmúlt évben.

Az akadémia alapítója, Eliezer Ben-Jehuda születésének évfordulója [Tévet 21] a Héber Nyelv Napja, és az év szava kihirdetésének dátuma is egyben. Az idén immár negyedik fordulóját jegyző hagyományhoz csatlakozva több ezren szavaztak, és talán elfogultság nélkül állítható, hogy az egyértelmű többséget képviselő eredmény méltán tükrözi a közvéleményt, és az elmúlt, relatív békebeli évekhez képest az érzelmek viharos változását.

Érdekességként - a koronavírus-járvány közepette zajló első szavazáson a *mintavételi pálcika*, majd az örület, a következő évben pedig a *víznyelő* lett a befutó. A januári szavazás során a többség [45%] a **túszok - hatufim** szót választotta, a *hősiesség* a második (11%), a *közzétételre engedélyezve* kifejezés pedig a harmadik helyet szerezte meg (10%).

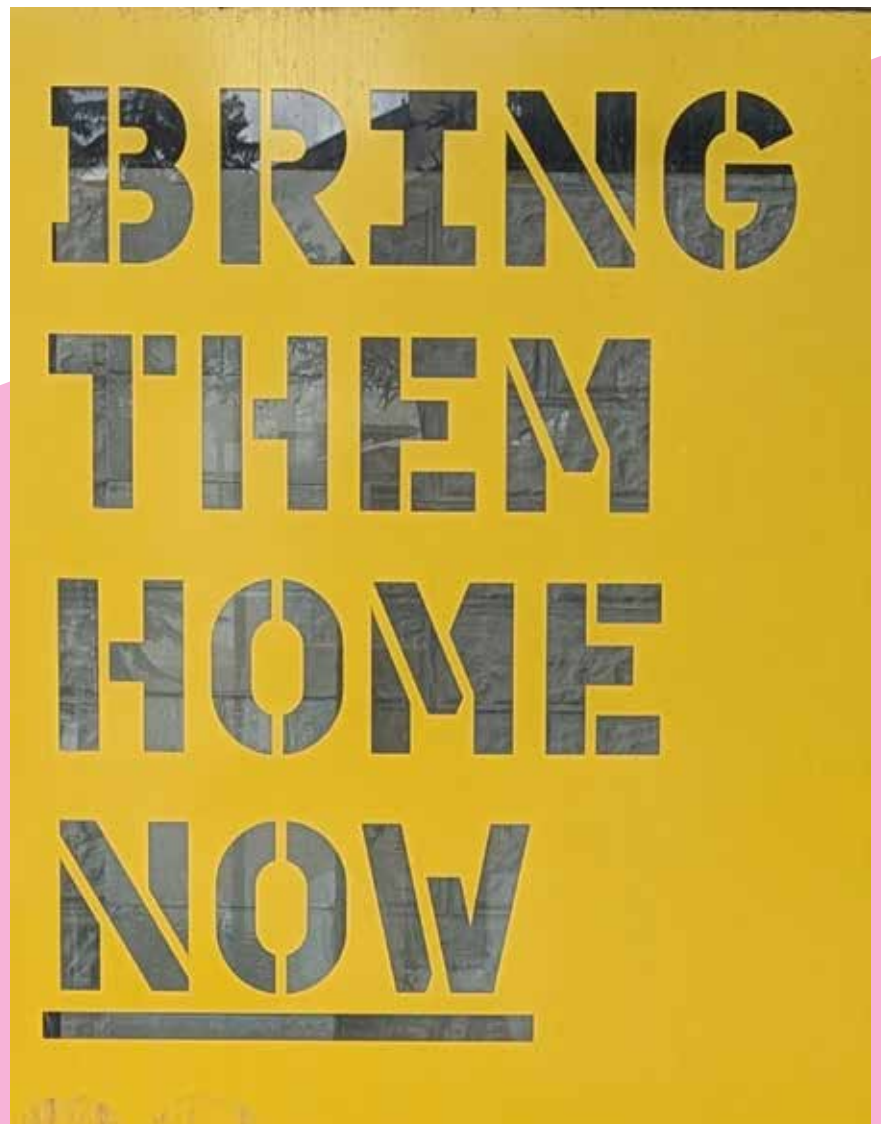
Összegzésként az akadémia hangsúlyozza, hogy az eredmény az ország történelmének azon legnehezebb időszakát tükrözi, amikor gyakran éreztük, hogy *nincsenek szavaink*. Mégis, ezen kiemelt szavak meglehetősen erős érzelmi kontextusban tükrözik a valóságot - a fájdalmat, a szomorúságot és a haragot, ugyanakkor a büszkeséget, és a hálát is azok iránt, akik életüket kockáztatták.

Az idei év szavainak eredetére utalva az akadémia megjegyzi, hogy a gázai túszok esetében használt újkori keletű *hatuf* [elrabolt] 'szabadságától ártatlanul megfosztott civilt' jelent. Míg a régebbi forrásokban általában a túsz ( ) vagy foglyul ejtett rab ( ) szavakat használták az ellenséges kéz által fogságba vetett személy megjelölésére. A második helyen említett *hősiesség* kifejezés forrása szintén Tórai eredetre vezethető vissza, utalva a *vitéz férfiak* főként katonai erejét

és bátorságát meglevevítő passzusra, megjegyezve azt is, hogy a Misna bölcsei a hősiességet a lelki erősséggel is összefüggésbe hozták. A harmadik helyen, de korántsem utolsó sorban a katonai cenzúra által *közzétételre engedélyezve* kifejezés az elmúlt hónapok visszafordíthatatlan háborús veszteségeit jelképezi, ami fájdalommal töltötte meg a média címlapjait.

HATUFIM

A Szimchát Tóra-i támadások során a szörnyű kínzások és gyilkosságok mellett 251 túszt hurcoltak el, és nem tettek különbséget

civilek vagy katonák, csecsemő vagy gyermek, fiatal lányok és idősek között. Másfél hónappal a támadások után az első túsalku keretében 80 izraeli jöhetett haza, illetve 25 külföldi állampolgárt engedtek szabadon. Ezenkívül mindössze 8 túszt sikerült elvise szabadítani, míg 40 elraboltnak a holttestét találta meg, és hozta haza a hadsereg.

A Donald Trump megválasztott elnök beiktatása előtt mindössze néhány órával létrejött második tús- és túsziületi megállapodás első szakaszában a humanitárius listán 33 fogoly, közöttük nők, gyerekek, idősek és betegek szerepelnek. A 42 napos túsziület lejártáig minden szombaton fokozatosan engedik szabadon a kiválasztott túsokat, meghatározott számú palesztin terroristáért cserébe. A többiek - élők és halottak - sorsa az alku következő, két szakaszának függvénye.

A 33 túszt tartalmazó listán összesen 14 nő neve szerepel, ezen sorok keletkezése idején a Hamász eddig hét fiatal női túszt engedett szabadon, közöttük négy katonalányt. A harmadik szombatra a 29 éves Arbel Jehud, a 21 éves Jehud Berger - szintén katona -, és a 33 éves Siri Silberman Bibasz kiszabadítására várnak. Siri Bibasz két kisfia - az ötéves Ariel és a kétéves Kfír, valamint férje, Jarden is szerepel az első fázis listáján. A négy katonalány előrehozott hazatérése a Hamász trükközése

okozta változtatásoknak volt köszönhető. Az országos öröm árnyékában azonban annak lehetősége kísért, hogy Siri Bibasz és a gyerekek már nincsenek életben.

A közvélemény-kutatások eredményeihez hasonlóan az év szava, mint a szolidaritás szállóigéje a hősiesség és az önfeláldozás jelképévé vált túsok kiszabadítását hangsúlyozza, ahogyan a teljesség igénye nélkül alább közölt néhány megrendítő fejezet.

A Nova Zenei Fesztiválról elhurcolt hat tús egyikeként **Hersch Goldberg-Polint** tavaly szeptemberben gyilkolták meg egy sötét gázai alagútban. A karját ért gránátrobbanás ellenére, amputált végtaggal 10 hónapos fogságot túlélő Hersch, a Hamász kamerái előtt elmondott megrendítő utolsó üzenetének nyilvánosságra hozatalát szülei ébresztőnek szánják a többi, még életben lévő tús kiszabadítását sürgetve.

Emily Damari egyike az első három, januárban szabadon engedett túsznak. Az ikonikus kötés a kezén jelzi, két ujját a Szimchát Tóra-i mézárások idején szétlőtték a terroristák. Amikor megtudta, hogy esetleg kiszabadulhat, kérte fogvatartóit, hogy helyette a nála sokkal idősebb és rosszabb állapotban lévő Keith Siegel mehessen haza. Kérése azonban nem a jelenlévő terroristáktól függött.

A 24 éves **Juval Raphael** úgy élte túl a Nova Zenei Fesztivál elleni terrortámadást, hogy a szeme láttára meggyilkolt barátok és idegenek holtteste alatt húzódott meg, amíg órák múlva a katonák rátaláltak. Az óvóhelyen több mint negyvenen próbáltak menedéket találni, de csak tizenegyen maradtak életben. A várható antiszemita támadásokkal dacolva Juval fogja képviselni Izraelt az idei Eurovíziós dalfesztiválon a *Feltörekvő csillag* dallal.

Izrael történetének visszatérő drámája, hogy az elesettek vagy fogságban elhunytak holtteste évtizedek múltán vagy sohasem kerülhet haza, miközben kiszabadításuk ára vita tárgyát képezheti. Összefüggésben a tűzszünettel, és a cserébe szabadon engedhető palesztin terroristákkal az élők kiszabadítása egyaránt megosztja a politikusokat és szavazóikat.

A gázai háború veszteségekkel teli hónapjai alatt a tűz- és tűzszüneti megállapodást jelentősen megnehezítette a politikai ellenállás. A tömeges fáradhatatlan tüntetése, a hozzátartozók és támogató szervezetek nyomása ellenére a politikai ellenérvek rendíthetetlennek tűnő alapja a nemzetbiztonsági fenyegetés. Míg a kormány - főleg vallásos cionista frakciói által ellenzett - legújabb túsalkuja érdekes módon külső politikai nyomásra jött létre. Nevezetesen az újraválasztott Trump jóvoltából. A koalíció ultraortodox szefárd, és askenázi pártjai az életmentés micvájára hivatkozva eleve nem ellenezték a túsok kiszabadítását.

A szokásos politikai okfejtések közepette a vallásos frakciók mögött álló rabbinikus vezetők Tóramagyarázatokkal érvelnek a megállapodás mellett és ellen. Számos elismert vallási vezető magyarázatát idéző írásban található utalás, miszerint bölcseink összességében egyetértenek a foglyok kiszabadításának vallási előírását illetően, ahogyan Rambam [Maimonidész] hangsúlyozza: „*nincs olyan nagy micva, mint a foglyok megváltása*”, hozzátéve, hogy a Sulchán Áruch is tartalmaz hasonló bejegyzést.

A túsalkut ellenző vélemények nem az életmentésre, hanem a foglycserére ésszerűtlen árát illetően többnyire a Tikkun Ha'olam tanításaira hivatkoznak, mondván - *nem fizethető ki nagyobb váltságdíj annál, mint amennyit a foglyok érnek*. A túsok kiváltása mellett érvelő Rambam, és a Sulchán Áruch is meg-

jegyezi, hogy ne fizessünk túlzott váltságdíjat. Ezt a politikusok mellett érvelő rabbinikus vezetők az aktuális túsalkura lefordítva úgy magyarázzák, hogy a terroristák elengedése a fogvatartókat újabb túszejtésre ösztönöznék, ami alapvető nemzetbiztonsági fenyegetés a jövőre nézve. A kivétel azonban erősíti a szabályt, így azzal is lehet érvelni, hogy a *túlzott* ár indokolt azokért, akiknek az élete közvetlen veszélyben van, és ezzel korántsem lehet a vallási vitát lezártnak tekinteni. De akinek bármilyen kétségei lennének, felidézheti a Talmud ide vonatkozó passzusát - *aki egy életet megment, az egész világot menti meg*.

Végezetül, de nem utolsó sorban megjegyzendő, hogy a Héber Akadémia által szavazásra bocsátott 10 szó között nem szerepelt a *háború* és a *győzelem*, a *felelősségvállalás* azonban igen. Herci Halevi, a hadsereg vezérkari főnöke többször is kiállt az október hetedikén elhurcolt túsok kiszabadítása érdekében, közelmúltban bejelentett lemondása kapcsán pedig hangsúlyozta: *“Felelősséggel tartozom az Izraeli Védelmi Erők kudarcáért, és az eredményeiért is. Bárcsak ne lett volna szükségünk ezekre az eredményekre, mert semmilyen siker nem tudja visszacsinálni a háború kezdete óta okozott hatalmas fájdalmat, bánatot és veszteséget.”*

Nagy Gabi/Tel Aviv

Anyakönyvi kivonat

György Péter: Lépcsőházi katarzis, Magvető, 2024, 144 old.

A *Lépcsőházi katarzis*, ahogyan arra a könyvborító is egyértelműen utal, megidézi György Péter *Apám helyett* című esszéregényét, mondhatni, annak ikerszövege. Ezúttal az anya alakjára esik a figyelem fénye, a fiúi szeretet érintéshálója őt öleli körül. A különbség azonban nem csupán ez. A kötetben belüli műfajkeveredések arányai az apa-könyvtől jelentősen eltérő mintázatra mutatnak.

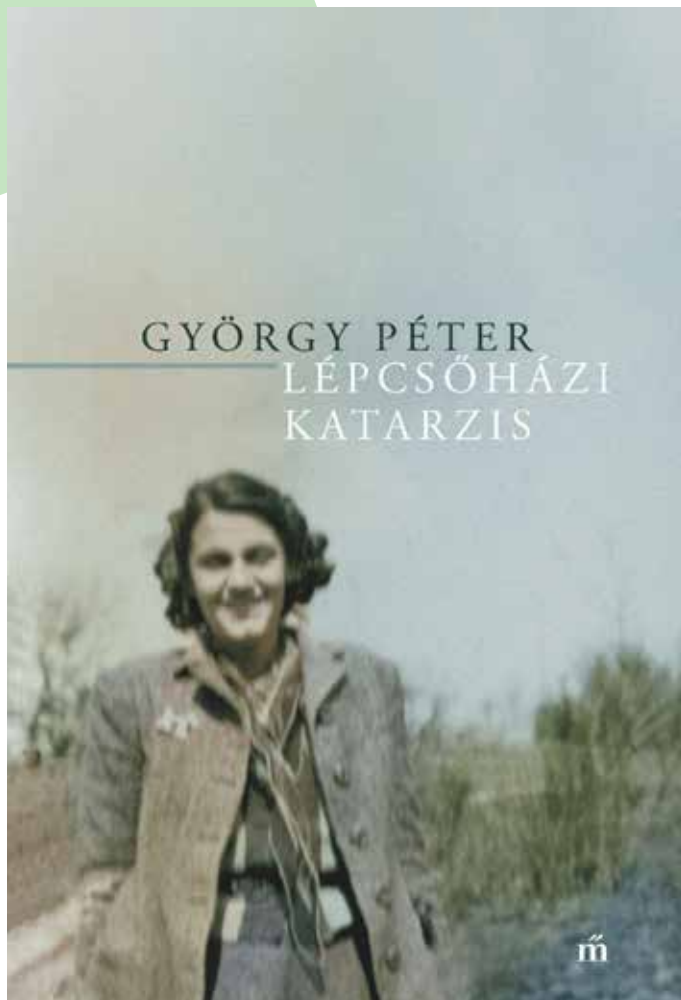
Míg az utóbbiban egy magyar zsidó sors montázsszerűen, az alanyi perspektívát a szélesebb, történelmi és ideológiai-történelmi utak és tévutak, hitek és kudarcok elemzésébe, a '45 utáni és hangsúlyosan a hatvanas-hetvenes évek irodalmának és képzőművészetének néhány jelentős eseményére vetítetten tárul fel, addig a mostani kontextusban ez a sors az anya vég felé közeledő életnek során felhalmozódó fájdalmas veszteségtapasztalattal, a úgynevezett elengedést célzó, ám minduntalan dadogásba fulladó, elakadó gyász munkával, a csontig ható hiányhoz való ragaszkodással, a megoszthatatlan árvaság magányának szavak, akárha romok között botladozó némaságával, a minden (!) huszadik századi életre, elpusztítottakéra és túlélőikére letehetetlenül nehezedő, bénító örökséget, a holokausztot illető reflexiókkal nyeri el méltó foglalatát.

Az *Apám helyett* korszakos (sic!) mű; ambíciója, hogy a konkrétat általánossá emelje, vagyis a társadalomtörténelmi látóhatárt epizálja; az elbeszélés esszéisztikus rendjébe vonja.

Voltaképp a zsidó asszimiláció a tét mindannyiszor. György Péter a huszadik századi magyar történelm elmélyült fortélyosa, azzal a felelősségtudattal dolgozik, amelynek tökesúlya és küldetése, hogy a magyar kulturális közösség ötvözetét, a remélt eredmény, a munka viszontagságos mutatványától nem kímélve, akárha a bibliai próféták: a jövő emlékezetét bírja szóra.

Olyan alkalmatosságra gondoljunk, mint (vulgo) egy autót, amelynek az előre menetele egyben hátratekintés (visszapillantó tükör); a jelen, az élet, vékony szálon, akárha wunderbaumként csüng a kormány fölött. A profán hasonlat hozzávetőleges, sufni analógia, ám, ha György Péter két könyvét egybeolvassuk, a magyar történelem közös olvasására hívó bekezdésekben járunk. A szerző ugyanis, nem először, de első és immáron második alkalommal személyes érintettségét megformálva, a zsidó asszimiláció, másként: a nacionalista diszkrimináció sorsterhes, avagy sorstalan (ld. Kertész Imre), a haza mint otthon fogalmának és tapasztalatának origóját kísérli meglelni. A *sensus communis*, ahonnan eszmecserét folytatni lehet. Ebben a diskurzusban pedig cigányok, svábok, tótok, oláhok (sic, sic, sic), három és hétzilvafás, ún. magyarok, ariszt- és derisztokraták egyek vagyunk.

György Péter ikerkönyveiben a kérdés élére áll. Nem árnyalatlanul, épp ellenkezőleg, az erőfeszítés, a figyelem és az átéltek nyomán megfogalmazott tapintat, a dilemmák és paradoxonok arra irányítják a tekintetünket, hogy érdemes

– együtt lennünk. Nem könnyű, nem fáklyás menet. Ám elkerülhetetlen.

Másképp nem fog menni.

György Péter apa-könyvében a hazátlan-ságra ítélt, majd a szocialista utópia, különösen a Kádár-kor időtlen keretei között vont élet, később a teret nyert idő horizontján vett, a saját tradíciók, a minduntalan gyökérte-lenített magyar zsidóság számkivetettségét, hovatovább a zsidó öngyűlöletbe torkolló drámáját meséli el, míg anya-könyvében ennek poétikusabban, ha kell, lírikusabban, az érzelmi vérnyomás tempójára hangolt valomásos változatát tárja fel.

Az említett arányeltolódások ekképp immáron további bekezdésekkel nyomatékosíthatók: „Meg nem mondom, miért írom ezt. Nem is tudom, hogy mint legyen, megmutassam-e

az unokáinak, vagy csak szépen javítsam ki a hibákat, rakjam rendbe ezt, itt-ott csaljak-e [...] [K]eressek-e valami frappáns utolsó mondatot, valami hatásos *ausgangot* (kiemelés az eredetiben), mondván, mégis így, az olvasókra bízva magát az ember, tudjam-e, hogy miért akartam, hogy elolvassák-e, elolvassa-e bárki, és maga elé nézzen.” Az idézett mondatok tétováságában, hőmérsékletében, dilemmáiban megragadható a *Lépcsőházi katarzis* mélyen áramló szövegrétegének jellegzetessége, György Péternek a keresetlenség egyszerűségére hozott, vallomásos önkimondásra vállalkozó, ám nem törekvő elemi készítése.

„Arról szól ez a könyv, ami személyes, és arról [...], hogy mint tűnt elő, akaratlanul, anyám halálakor az ő végjátékában is a történelem. Miként, miért lettem képtelen arra, hogy elvlasszam a múzeum filozófiai nevelő- és büntetőgépként való leírását, tehát a személytelenség retorikáját a személyes életemben az anyám halálától, és miért gondolom úgy, hogy ebben a keveredésben tanulság van”, írja György Péter könyve *Elöljáró* bekezdéseinek végén.

Mint tűnt elő a történelem, olvashatjuk, és nyomban hozzátehetjük: *mint tűnt el* a történelem. Ez a kettőség, ez a paradoxon, amely a lényege szerint közvetíthetetlen személyesség és a definíció szerint közvetítő reflexió, akárha két hangban, drámai dialógusként teremti meg a kötet feszültségterét, annak megrendítő dinamikáját.

„Éveken át azt gondoltam, azt írtam, mondtam, hogy én mindössze egy holokausztzsidó vagyok. *Holott nem. Az sem vagyok.* Csupán a holokauszt túlélő és nagyon szeretett édesanyám fia vagyok, és ennek megfelelően igyekszem írni ezt a könyvet. [...] *Az 1945 után született nemzedéknek identitása kulturális kérdés, és talán részben a jellemé, de semmiképp sem az evidens identitásé.*” (Kiemelések az eredetiben.)

A személyesség és a reflexió a mondotak szellemében elválik. A Másikhoz fűződő szeretet kötelékeinek elemi, egzisztenciális ereje, következképp az annak elvesztése nyomán érzett nincstelenség elbeszélhetőségének feloldhatatlan nehézségei kívül esnek a történelem anyala keltette pusztító vihar nyomában támadt összeomlást összegző nézőpontra, míg az elemző perspektíva nyelve, jóllehet a romeltakarításra nem alkalmas, ám a rettentő

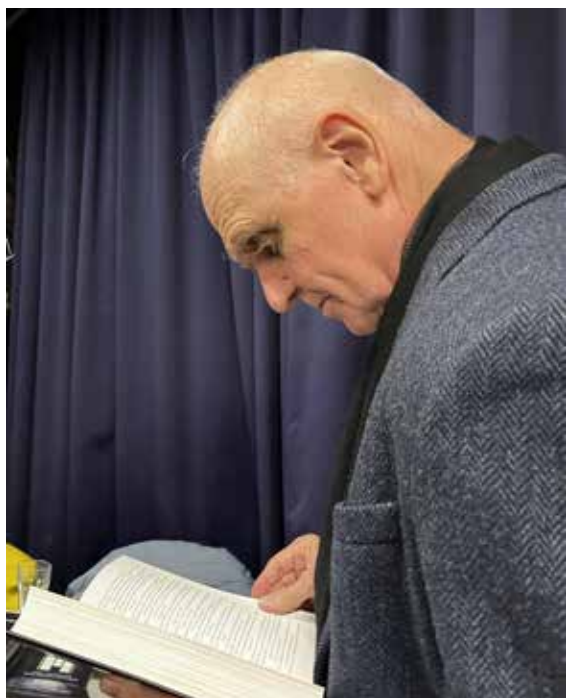
károk felmérésére igen.

Az anya kezében megfordul az *Apám helyett* kézírata. „A pár oldal, amit átnézett, mégis eléggé felidegesíthette, mert pontosan értette, hogy ha nyomdába kerül, akkor mindabból, ami az életében történt vele, jó pár dolog irgalmatlanul túléli, éppúgy, mint ez a mondat ... [...] Mert nem úgy élt, mint aki egyszer is arra gondol, hogy az életén van bármi feljegyezni való. Kit fog ez érdekelni, kisfiam?, mondta. [...] És ne beszéljek a zsidóságról, ne írjak erről, neki aztán ne mondjam, hogy akkortájt, azokban az években, amelyekről írok, bárkit is érdekelt volna, és ő igazán nem úgy nevelt engem, hogy visszamenőleg bárki azt hihesse, hogy ők zsidók voltak magukkal, magukban és velem.” (Kiemelés az eredetiben.)

A *Lépcsőházi katarzis* eleget tesz az anya kérésének. Ugyanakkor és természetesen képtelen eltekinteni a – Kertésszel szólva – modern történelem tébolyult mítoszától. György Péter miközben egy szuverén, a mindennapiságában rendkívüli asszony, az édesanyja arcképét rajzolja, újabb és újabb részletekkel alkotja meg a főalak festőileg értett, kompozíciós hátterét, alapos és aprólékos tudáson nyugvó ismeretekben mélyülhetünk el, a könyvben minduntalan visszatérő Holokauszt-motívumot, a korabeli láger-fotókat, a táborok múzeumi térré színeváltozó világát, az áldozatok halotti maszkját kíséző kisesszékben.

György Péter *Apám helyett*-je, ha lehetőség van rá, mindig kiemelem, a magyar önismeret kötelező olvasmánya. A *Lépcsőházi katarzis* másképpen az. Töredékességével, hangközi mutálásaival, megtorpanó lépteivel, nem lankadó, ziháló lendületével, az oldalakon felbukkanó fényképeivel, az édesanyjának a kötet végén közölt, Petőfi-körös, tanárnői szakmai felszólalásaival a szembenézés esélyét kínálja mindannyiunk számára.

Jánossy Lajos

Zsidók Isztambulban

Egy kis történelemóra

Az oszmánok először 1326-ban találkoztak Anatóliában letelepedett zsidó közösséggel, amikor Orhan Gazi meghódította Bursát. Az ő engedélyével épült Etsz Hayim zsinagóga az 1940-es évekig nyitva volt.

Miután I. Murád szultán meghódította Edirnét (Drinápoly), a Balkánon élő zsidók közül a jobb élet reményében sokan bevándoroltak az oszmán földekre. Edirne főrabija, Isaac Zarfati levelet küldött európai hitsorsosainak, amelyben felkérte őket, hogy jöjjenek Törökországba, ahol „mindenki békében lakhat a saját szőlőjében és fügefája alatt”.

Amikor II. Mehmed szultán 1453-ban meghódította Isztambult (Konstantinápolyt), a bizánci zsidók, akiket romanitáknak hívtak, megmentőjüként fogadták. A bizánci zsidók utolsó főrabija, Moshe Kapsali lett az első török főrabbi, vagyis a *hahambaşı*. II. Mehmed lehetővé tette a zsidóknak a vallásuk szabad gyakorlását.

Jelentős változás volt ez a bizánci évszázadokhoz képest, amikor a kelet-római császárok különböző rendelkezésekkel diszkriminálták a zsidókat. Zsidó és keresztény nem köthetett egymással házasságot, de mi volt ez ahhoz képest, hogy zsidók nem ülhetek

lőháton a város határán belül, nem építhettek magasabb lakóházat, mint keresztény szomszédjuk, a zsinagóga tetejét nem fedhette kupola! I. Jusztiniánusz császár (akinek törvénykönyve a mai modern polgári jog alapműve) elrendelte a Tóra héber nyelv helyett görögül történő felolvasását. Utódaik különböző jogcímenek szedett adókkal sújtották a zsidó kisebbséget, majd a VI. századtól a városfalon kívül jelöltek ki számukra lakóhelyet.

II. Mehmed annak ellenére, hogy nem engedélyezte a zsidóknak, hogy új zsinagógákat építsenek, megengedte, hogy a meglévőket javítsák és otthonaikat istentiszteleti helyként használják. A zsidók bevándorlása az Oszmán Birodalomba a tizenötödik században folytatódott.

A török szefárd zsidók története 1492 márciusában kezdődik, amikor Spanyolország katolikus uralkodói, I. Kasztíliai Izabella és II. Aragóniai Ferdinánd úgy döntöttek, hogy Spanyolország teljes egészében katolikus lesz (*Decreto de la Alhambra, Edicto de Granada*). Minden zsidót és muszlimot, aki megtagadta a megtérést, arra utasították, hogy hagyja el Spanyolországot. Egyes történészek szerint körülbelül 200 000 spanyol zsidó hagyta el Spanyolországot, és vándorolt be Észak-Európába és a Földközi-tenger medencéjének vidékére. Közülük mintegy 93 000-en érkeztek az Oszmán Birodalomba. II. Bajazid szultán parancsot küldött kormányzóinak, amelyben elrendelte, hogy ne tagadják meg a zsidók belépését és ne okozzanak nehézségeket, hanem fogadják őket szeretettel. Arra is figyelmeztette őket, ha bárki

rosszul bánik a bevándorlókcal, vagy kárt okoz nekik, súlyosan megbüntetik őket.

Azoknak a zsidóknak, akik a spanyol inkvizíció elől menekültek és Portugáliában kerestek menedéket, alig négy évvel később, 1496-ban kellett távozniuk, amikor I. Manuel király feleségül vette Izabella és Ferdinánd lányát; házassági szerződésükben szerepelt a zsidók Portugáliából való kiutasításának követelménye. 1496. december 5-én minden zsidónak és muszlimnak elrendelték, hogy tíz hónapon belül hagyják el az országot. A legtöbb zsidó az Oszmán Birodalomban talált menedéket.

Fotó: Dési János

A letelepedett szefárdoknak nem kellett falakat építeni a településeik köré, és nem kellett elzárkózniuk a helyi néptől vagy kultúrától az Oszmán Birodalom általános tolerancia-hangulata miatt. Az oszmán szultánok a maguk részéről megvédték új alattvalóik jogait és kihasználták tehetségüket, sokukat diplomataként, orvosként és egyéb beosztásban alkalmazva palotáikban. (Annak ellenére, hogy a város lakosságának csak egytizedét tették ki, 1600-ban a az engedéllyel rendelkező orvosok 62 százaléka zsidó volt.)

Lehet, hogy a spanyol menekültek nem hozták el a vagyonukat az Oszmán Birodalomba, de minden bizonnyal elhozták tudásukat és tehetségüket. Az Oszmán Birodalomban az első nyomdát Dávid és Samuel ibn Nahmás, két spanyol menekült testvér alapította Isztambulban 1493-ban. Meglehetősen híres az a II. Bajazid szultánnak tulajdonított mondás, mi szerint: „Hogy nevezhetik ezt a királyt (Ferdinándot) bölcs és alázatos uralkodónak? Saját birodalmát szegényíti el, miközben az enyémet gazdagítja!”

Az oszmán fennhatóság alatt álló török szefárd közösség patriarchális, vallási és konzervatív életet élt, amelynek középpontjában olyan közigazgatási intézmények álltak, mint a *beth din*, amely iskolamesterekből és bírákból állt. Az oszmánok beszédtek az esedékes adókat, de soha nem avatkoztak be a kisebbségek belügyeibe, soha nem gya-

koroltak nyomást rájuk a kultúra, a vallás vagy a nyelv miatt, és nem próbálták asszimilálni őket. Ezért tudták a szefárd zsidók több mint ötszáz éven át megőrizni az általuk *judeo-espanyolnak* vagy *da latinónak* nevezett nyelvüket, kultúrájukat és hagyományait. Ez nem mindennapi jelenség a világtörténelemben. Azt is szükséges megemlíteni, hogy bár a szefárd zsidók évszázadokon át meg tudták őrizni kulturális örökségüket, elkerülhetetlen kulturális kölcsönhatás volt a különböző közösségek között, amelyekkel együtt anyai évszázadon át éltek.

Az Oszmán Birodalom muszlimjai a Korán *dhimmi* fogalmát használták, hogy bizonyos korlátozásokat vezessenek be a régióban élő zsidókkal szemben. Ez a muszlimok megállapodása „a könyv népeivel” (*ahl al-kitáb*), mely alapján azoknak adófizetés fejében nem esik bántódásuk (védelmet, *dzimmát* élveznek), és nem kell áttérniük. Például a zsidókra bevezetett korlátozások egy része többek között tartalmazta a különadót, a különleges ruházat viselésének követelményét, valamint

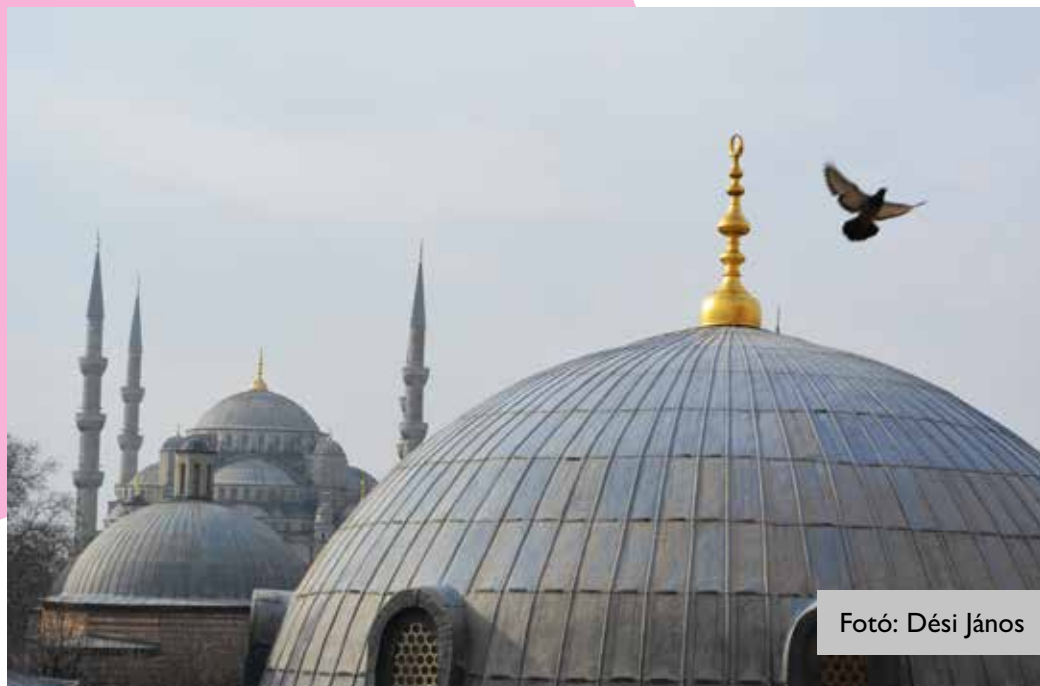
Fotó: Dési János

a fegyverviselés, az istentiszteleti helyek építésének vagy javításának tilalmát.

Annak ellenére, hogy az Oszmán Birodalomban a zsidókat különleges korlátozások alá helyezték, a szejfárd zsidóknak nagy politikai és kulturális befolyásuk volt, mert nyugatnak tekintették őket, akik kiterjedt kapcsolatban álltak Európával, ismerték az európai nyelveket, és új ismereteket és technológiákat hoztak magukkal. A történészek körében elfogadott, hogy a spanyol zsidók jelentősen hozzájárultak az Oszmán Birodalom fővárosának fejlődéséhez a XVI. században.

A 19. század elején Törökország több mint 150 000 zsidónak adott otthont. Az 1856-os birodalmi reformdekrétum (*Islahat Fermanı*) kihirdetésével az új törvény értelmében minden oszmán állampolgárt – muszlimokat és nem muszlimokat egyaránt – egyenlőnek nyilvánítottak. E fejlemény eredményeként a zsidó közösség vezetése kezdett eltávolodni a vallástól a világiasabb erők felé. Régebben a birodalomban a közösségeket úgy rangsorolták, hogy a muszlimok voltak az elsők, majd a görögök, azután az örmények, majd a zsidók, most mindannyian egy szintre kerültek. A görögök tiltakoztak ez ellen, mondván: „A kormány összehozott minket a zsidókkal. Bőven megelégedtünk az iszlám felsőbbrendűségével.”

Az 1923-as lausanne-i békeszerződés kisebbségi jogokat biztosított a három fő nem muzulmán vallási kisebbségnek Törökországban, és lehetővé tette számukra, hogy saját iskolákat, szociális intézményeiket továbbra is működtessék. A belső feszültségek, a szétválás és a szekuláris állami berendezkedés (miszerint a köztársaságban minden törvényt vallási megfontolások nélkül dolgoznak ki és hajtanak végre) következtében a zsidó hitközség 1925. szeptember 15-én döntésével lemondott a kisebbségi státusával járó jogokról. Ennek nyomán a főrabbinátusnak a zsidó intézmények feletti felelőssége megszűnt. Minden zsidó iskola, árvaház, idősek otthona, kórház, sőt zsinagóga is teljesen függetlenné

Fotó: Dési János

vált. Nem maradt olyan szervezet, amely lehetővé tette volna az intézmények közötti együttműködést és koordinációt. (Megjegyezzük, hogy nyilván a többségi társadalom és a sajtó által is szított nacionalista hangulat is közrejátszott ebben, mert hamarosan a görög és az örmény kisebbség is hasonlóan döntött.)

A köztársaság utáni modern időkben, az 1930-as évek végén és az 1940-es évek elején Törökország ismét megnyitotta határait és egyetemeit a náci elnyomás és üldözés elől menekülő zsidók előtt. 1933-ban Musztafa Kemal Atatürk, a Török Köztársaság megalapítója számos zsidó származású egyetemi tanárt hívott meg, akiket a náci rezsim fenyegetett. Tény azonban, hogy Törökország olykor eltúlzott állításokat tesz a zsidók megmentéséről, ezt a mítoszt felhasználva az örmény népiirtás tagadásának elősegítésére.

Mielőtt a háború végén csatlakozott a szövetséges hatalmakhoz, Törökország hivatalosan semleges volt a második világháborúban. Semlegessége ellenére Törökország erős diplomáciai kapcsolatokat ápolt a náci Németországgal. A háború alatt Törökország 3000-5000 külföldön élő zsidót fosztott meg a török állampolgárságától; 2200-2500 török zsidót deportáltak olyan megsemmisítő táborokba, mint Auschwitz és Sobibor. Amikor a náci Németország arra biztatta a semleges országokat, hogy hazatelepítsék zsidó diaszpórájukat, a török diplomaták utasítást kaptak, hogy ezt hárítsák el, még akkor is, ha az adott személyek igazolni tudják török állampolgárságukat. Törökország volt az egyetlen semleges ország, amely a háború alatt zsidóellenes törvényeket hajtott végre. 1940 és 1944 között körülbelül 13 000 zsidó ment Törökországon át Európából Palesztinába. Egyes történészek kutatásai szerint több török zsidó szenvedett a háború alatti diszkriminatív politika miatt, mint amennyit Törökország megmentett.

(Folytatás a következő számunkban)

Dávid Gyula

Rokonok a színházban

Régi és nem eldöntött vita, jó-e a kettős szereposztás, amikor egy szerepet két színészre osztanak. A próbákon felváltva próbálnak, és az előadásokon felváltva játszanak. A dolog pozitívuma, hogy a színház bizonyos szerepkörökben biztosítva van, főleg énekes, zenés daraboknál. Jó azért is, mert a fiatal színészek másodszerosztásban lehetőséget kapnak. És jó azért is, mert a próbaidőszak-ban különböző alakítások születnek, ami az előadás hasznára válhat.

Ami nem igazán jó: a színészeknek rivalizálniuk kell egymással.

A kritika, sokszor a közönség is, két táborra oszlik, kinek ez, kinek az tetszik jobban.

A Józsefvárosi Színház legendás igazgatójáról, *Erdélyi Miskáról* köztudott volt, hogy egy ujjal zongorázott, de nagyszerű zenéket szerzett, és nagyon értett a közönségigény kielégítéséhez. Ő volt az a híres színházigazgató, aki a házmesterek által is népszerűsítette az előadásait. A házmesterek kifüggesztették a plakátokat, és aki ügyes volt, több nézőt tudott beszerezni, az természetesen ingyen nézhetette meg az előadásokat. Erdélyi Miskánál egy bizonyos előadásban kettős szereposztásban játszott Forgács László és Horváth Tivadar, pontosan beosztva, ki melyik napon.

Egy alkalommal Forgács odament Horváth Titihez:
-Titikém, te játszol a tervek szerint 25-én, én 26 -án. Cseréljünk, hadd lépjek fel én 25 -én és te 26-án. Ráérsz?

Horváth Titi megnézte a naptárját.

-Semmi akadálya, de miért kéred?

-Tudod, rokonaim jönnek vidékről, és csak ezen a napon tudják megnézni az előadást. Horváth Titi ezt megértette:

-Lacikám, azért szóljal Erdélyi Miskának, neki is tudni kell a cseréről.

Forgács odament Erdélyihez:

-Drága direktor úr, kérem engedje meg, hogy 25-én én játszom a szerepet, és 26-án Horváth Tivadar!

Erdélyi Miska belenézett a noteszába.

-Nem engedélyezem !

-De drága direktor úr, Tivadar beleegyezett, semmi akadálya. Elárulom, hogy azért kérem ezt a cserét, mert azon a napon rokonaim nézik meg az előadást.

Erdélyi Miska:

-Szó sem lehet róla. Nekem is azon a napon nézik meg a rokonaim az előadást.

Beregi Péter

Horváth Tivadar - Fotó: Fortepan/Szalay Zoltán

Miért?

egy holokausztúlélő története (recenzió helyett)

Néhány éve annak, hogy összehozott a sors írásom főszereplőjével, Szepesi (szül.: Diamant) Évával.

Rövid ismeretség után az idős, de még igen fitt hölgy érdekesnek ítélte arra, hogy – mulhatatlan félelmei ellenére – elmesélje történetét, ami annyira megfogott/megrázott, hogy meg is írtam a *Miért?* c. novellában.

Honnan a cím? Éva, aki megismerkedésünk idején már többszörös dédnagymama volt, még mindig azt kérdezte tőlem is: miért, Ili? Mondd, miért?

A kérdés, bizony, ennyi év után is belesüvít testünkbe-lelkünkbe: miért kellett egy Pest környéki, kispolgár családból származó kislánynak megjárnia a poklok poklát csak azért, mert zsidónak született?

Miért történt, hogy a „munkaszolgálatos” apától megfosztott család kényszerű eltartójává lett, szlovákiai eredetű anya elsőszülött kilencéves kislányát a testvérénjével egykori szülőföldjére? Miért, hogy a fiatalasszony úgy hiszi, hogy így menti meg idősebb gyermekét? Miért, hogy a kislány hamarosan nagynénje nélkül, egy szál maga marad, és éli végig kisleány sorsának jézusi keresztútját, ami a haláltáborba vezet? A megtiszteltetést, hogy a vele és családjával történt, évtizedekig lefojtott tragédiát Szepesi Éva megosztotta velem, talán annak köszönhetem, hogy szüleim nyitottságra és korlátok nélkül való elfogadásra neveltek. És mivel az egész pályámat a dél-baranyai Ormányság egy iskolájában – örömpedagógusként – töltöttem, igen nagy hasznát is vettem ennek az in-

Csokona Ilona

dítatásnak a kisiskolám diákjainak többségét képező, többnyire mélyszegénységben élő cigánygyerekek fejlesztésénél (is).

Történetem „kislánya” az ötvenes évek elején érkezett meg azoknak a földjére, akiknek a honfitársai meggyilkolták a családját, és őt is halálra szánták. És mégis: Éva immár csaknem 70 éve él Frankfurt am Mainban egyre bővülő, szeretett családjával. Mára már özvegy nyugdíjas, deegyszeren a közelmúltig – szintén a vézskorszakot túlélő, magyar zsidó férjével együtt – igen keményen dolgozta végig aktív idejét.

Az átélt tragédiákra évtizedekig nem voltak szavak: Évának sem a gyermekei, sem a környezete nem tudott zsidóságaról. Jellemző történet, hogy a német keresztény szomszédok karácsonyra fenyőfát ajándékoztak a magyar családnak abban a hitben, hogy nem futja nekik még arra sem.

Szepesi Éva életének története 2011-ben a német Metropol Kiadónál, a Bibliothek der Erinnerung sorozatban jelent meg mint tényirodalom. Azóta – és ezért tisztelet a mai németiségnek – a hölgyet iskolákba hívják, hogy hiteles tanúként – és örök tanulsággul – megismertesse történetét a felnővekvőkkel.

És mivel – legyen úgy! – a németek alaposan megtanulhatták a leckét, 2017 áprilisában Évát Frankfurt polgármestere is kitüntette értékes társadalmi tevékenységéért, és Bärbel Schäfer is megihlette a valamikori kislány története. (<https://www.randomhouse.de/Buch/Meine-Nachmittage-mit-Eva/Baerbel-Schaefer/Guetersloher-Verlagshaus/e522809.rhd>)

Szökésének és lágerbeli meghurcoltatásának történetéért hálás köszönettel tartozom Évának, mert vele erre a kis írásra inspirált.

Tudom, sok (ha nem is elég) hasonló tényirodalom látott már napvilágot a közelebbi és távolabbi múltban is. Mégis: novellámat egy akkori gyerektúlélőről leginkább a mai gyerekeknek szánom, és minden vágyam, hogy az iskolákba is bekerülhessen ajánlott olvasmányként.

Örök tanulsággul.

Csokona Ilona

A novella a QR kóddal olvasható el, vagy ezen a linken:

https://drive.google.com/file/d/1WptDUZH4mX_hf0V9L-HzdXHXmEHoLIdz/view?usp=s-haring

Diamant Éva

Zsidó kóstoló

Interjú Körner Andrással

- **Térjünk vissza a Kóstolóra, hiszen innen kezdődik a gasztronómiai munkásságod. Hogyan formálódott könyvvé mindaz, ami, ha jól értem, hobbifőzésként indult?**

Kezdő nyugdíjas voltam, már jól tudtam főzni, s amikor leteszteltem az ételeket, odaadtam a lányaimnak. Kati, az idősebbik lányom férje pedig, miután elolvasta, megkérdezte, hogy miért nem csinálok ebből egy szakácskönyvet. Mire mondtam neki, hogy ez egy nagyon kedves gondolat, de hát teljesen irreális, hiszen soha nem írtam semmit, pláne nem angolul, és hát rengeteg szakácskönyv van már a piacon. De aztán eszembe ötlött, hogy az anyámmal készített életútinterjú már-már mikroszkopikus részletességgel írta le a dédanyám háztartását, illetve a levelek mellett rengeteg tárgyi emlék megmaradt, és ezek, akár a puzzle-darabkák, kiegészítik egymást, többé-kevésbé kiolvasható belőlük egy nő mindennapjainak története. Úgy éreztem, hogy ebben a kontextusban már nem a sokadik szakácskönyvnek számítana. Az írástól azonban tartottam, mert addig soha nem írtam.

- **Kinek adtad oda elsőként a kéziratot?**

Nagyjából a felével készültem el, gépelni sem tudtam még, kézzel írtam, s akkor megint odaadtam a lányaimnak, különösen Kati véleményébe kapaszkodtam, mert ő az, aki lelkes olvasó, szereti az irodalmat. Ő viszont azt mondta, hogy majd elolvasom, ha legépeled. Úgyhogy megtanultam gépelni. Amikor háromnegyedével elkészültem, elküldtem néhány egyetemi kiadónak. Pontosabban bementem egy könyvesboltba, fellapoztam néhány könyvet, amelyek gyakorlati útmutatót adnak egy kézirat megjelentetéséhez, s akkor rögtön rájöttem, hogy ez nem egy kereskedelmi kiadó profiljába illik, úgyhogy elküldtem három amerikai egyetemi kiadónak. És hát örült szerencsém volt, mert

Király Kinga Júlia és Körner András New Yorkban

mindhárom azt válaszolta, hogy érdeklí őket, csak előbb fejezzem be. S akkor a választásom a University Press of New Englandre esett, mert hozzájuk tartozott Brandeis, ami egy zsidó egyetem, ezért sok zsidó tematikájú könyvet adnak ki, ők pedig nagyon kedvesen elfogadták és ki is adták.

- **Említetted, hogy modernizálsz a recepteket. De nem biztos, hogy modernizálás alatt mindenki ugyanazt érti.**

Az újragondolt recepteknek van létjogosultsága. Hiszen az életmód változásával az étkezési kultúra is változik.

- **A konyhai technológia is változik...**

Pontosan. Változnak a nyelvtani szabályok. Az étkezési kultúra számomra közel áll a nyelvészethez.

- **Ezt kifejténéd?**

A lehető legegyszerűbben úgy mondanám, hogy a magyar nyelvben, bár vannak idegen és jövevényszavak, és állandó változásban van, azért megmarad magyarnak. Ugyanez a helyzet egy étel esetében is. A hagyományos ételeknél egy teljesen más ételből származó fűszert vagy elkészítési technikát csak óvatosan alkalmazok, elsősorban az ételek integritásának a megőrzése a célom. Azaz van egy szókincesd meg vannak nyelvtani szabályaid, és azzal sok mindent lehet közölni, de jelentését veszti egy nyelv, ha innen-onnan összegereblyézzünk szavakat, majd egy vasvillával összehányjuk. A gasztronómiának is vannak nyelvtani szabályai, amelyek bizonyos fokig rugalmasak, változnak, de azért követni kell azokat.

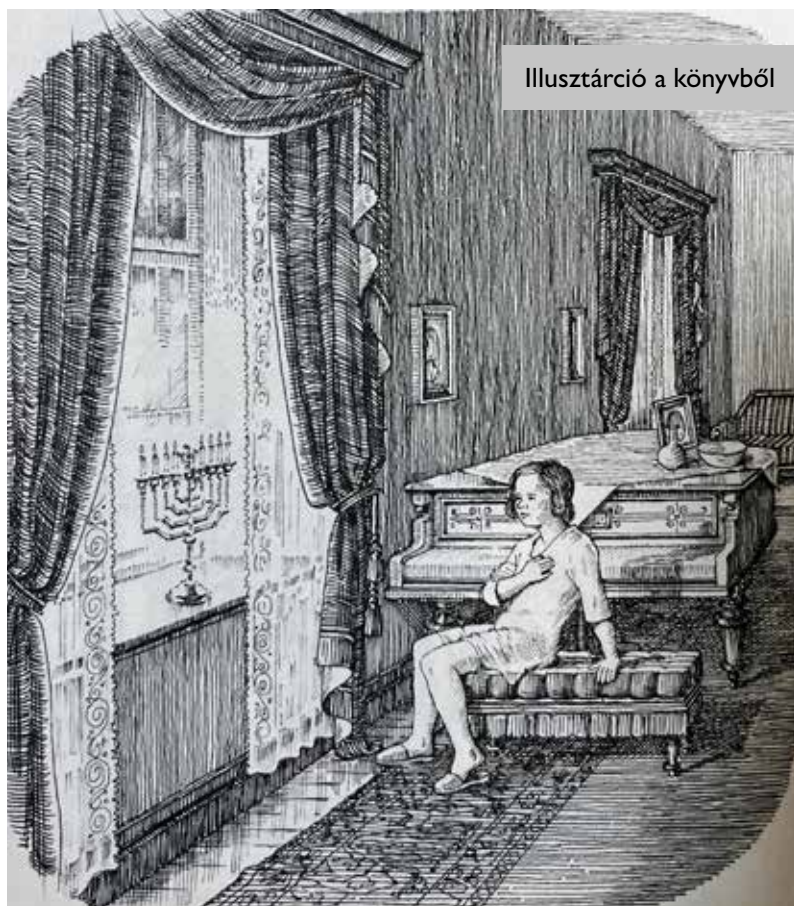
- **Vagyis a modernizálás nem azt jelenti, hogy divatos jövevényszavakat, azaz hozzávalókat belepasszírozunk az adott receptbe, hanem?**

Hanem azt, hogy egy zárt szókincsen, nyelvtani szabályokon belül van mozgásterünk. Engem az érdekel, hogy amennyire lehet, közel maradjunk az eredeti receptekhez, hiszen az adott hagyomány írásos emléke onnan datálható. Hogy aztán a hagyomány merre és hogyan fejlődik, az más kérdés. Az ellen kapálózom, hogy az eredetit teljesen mellőzzük, majd elfelejtsük, és úgy alakítsunk tovább egy hagyományt. Ha azonban az eredeti megmarad, bármilyen irányba el lehet mozdulni, az teljesen rendben van.

- **És ma is főzöl rendszeresen.**

Nem, ma már nem. Öreg vagyok, és igyekszem meggyorsítani a munkatempót, hogy befejezzem azt, amit még be tudok fejezni, emiatt kevesebb időt töltök a konyhában. De amikor főzök, nagyon jól szórakozom, a főzés számomra kikapcsolódás.

- **Látszólag nem kapcsolódik szorosan a témához, de azóta ott motoszkál**

Illusztráció a könyvből

- **bennem, hogy a beszélgetés elején azt mondtad, kamaszkorodban faltad a könyveket, szóval muszáj megkérdeznem: az éhezéssel milyen a viszonyod? Éhezteél a gettóban?**

Én nagyon kiskrapek voltam a gettóban, négy és fél éves... Vannak emlékeim... Szóval az volt, hogy az anyai nagymamám, aki a háború után kivándorolt Amerikába, önkéntesként beállt főzni a gettókonyhába, és mindegyikért vállalkozott, mert úgy sejtette – és végül igaz lett – hogy majd valami plusz kaját ki tud hozni nekem meg az édesapámnak.

- **Anyukád hol volt ez idő alatt?**

Deportálva volt. Burgenlandban volt egy női táborban, Lichtenwörthben, ahol volt 2500 női rab, kizárólag magyar nők voltak ott, meg néhány francia hadifogoly. Egész Magyarország területéről voltak ott. Szóval anyám Lichtenwörthben volt, nekünk el kellett költöznünk a csillagos házba, ha jól emlékszem, 1944 júniusában, a csillagos házból átköltöztünk valamikor koraósszel a svájci védett házba, amely itt volt valamelyik Palatinus-házban, az Újpesti Rakparton, de az nem a rakpartról nyílt, mert vannak ilyen közök, amelyek átvisznek a Pozsonyi útról az Újpesti Rakpartra, s ott volt az egyik közben, arra már pontosan emlékszem. És akkor onnan vittek át minket decemberben fegyveres kísérettel a nagy gettóba, a Dohány utca közelébe, s ott voltunk egy hónapig, január 18-ig, amíg a szovjet hadsereg fel nem szabadított bennünket. Utána próbáltunk visszamenni a régi lakásunkba, a Szigeti utca és a Pozsonyi út sarkára, de azt már elfoglalták. Egy nagyon rendes pasas volt, azt mondta állítólag, hogy nézzék, engem ide beutaltak, hát hova menjek. Úgyhogy akkor visszamentünk a csillagos házba. És az lett végül a lakásunk, én ott nőttem fel a Kresz Géza utcában, Újlipótváros legcsúnyább utcájában.

- **Van valamilyen ízemléked a gettóból?**

Nekem a svájci védett ház és a gettóbeli emlékeim egymásra tevődnek, mivel a belső tér nagyon hasonlított: mindkettőnél ilyen hatalmas matracok voltak leterítve szorosan egymás mellé, azokon aludtunk... ezek összemosódnak... tudom, hogy naponta egyszer hoztak valami levest... de azt már nem tudnám megmondani, hogy a védett ház volt, vagy a gettó... Arra viszont emlékszem, hogy a nagymamám... mivel nem lehetett sok mindent magunkkal vinni, legfeljebb egy hátizsáknyi cuccot a védett házból a gettóba... egy tömeg masírozott innen, Újlipótvárosból a Dohány utcai templom közelébe... és a nagymamám elhozott egy befőttet... valami lekvárt... és akkor naponta kaptam egy kávéskanálnyi lekvárt, és a nagymamám azt mondta, hogy mire az üveg aljára érünk, véget ér ez a cirkusz... És igaz is volt. Mire a lekvár elfogyott, bejöttek a szovjetek.

- **Közben az anyukádról tudtatok valamit?**

Semmit. Az égvilágon semmit. És akkor ő hazajött '45-ben, azt hiszem, májusban... igen, májusban... és én még ötéves se voltam... ott játszottam a gangon... és akkor jött a nagynéném, akit felismertem... mert anyám először... félelemből, mert nem tudta, ki él még a családból... először elment a bátyjához és a bátyja feleségéhez... és akkor a bátyja feleségével jött oda a csillagos házba, ahol mi laktunk... és én felismertem a nagynénémet, de nem ismertem fel az anyámat... de nem azért, mert olyan rosszul nézett ki, vagy annyira sovány volt... Nézd, egy négy és fél éves gyereknél, ha egy fél évig nem lát valakit, akkor... nehezen emlékszik rá... nekem amúgy is rossz az arcmemóriám.

- **Hogyhogy csak öt vitték el?**

Úgy, hogy gyűjtöttek nőket... állítólag... illetve az volt a szöveg, a hivatalos szöveg, hogy varrni viszik vagy ilyen háborús segítőmunkára, de egy francokat vitték varrni... ezeket összegyűjtötték a téglagyárban, az óbudai téglagyárban, és akkor onnan gyalog... ilyen októberi-novemberi szörnyű, hideg, esős időben mentek a határra... s akkor két-három hétig árkot ástak a határ magyar oldalán... és aztán átvitték őket Burgenlandba, a határ másik oldalára, és ott volt ez a... Ez a Lichtenwörth egy ilyen gyártelep volt, és a gyár csarnokában... Szóval ott voltak ezek a nők, de ez nem volt egy haláltábor, és nem is vitték el őket dolgozni... mondjuk a fele meghalt, azért mert... az éhezés miatt, meg a járványok miatt... dühöngött a tífusz.

- **Min dolgozol most?**

Három könyvön dolgozom egyszerre (*nevet*). Két kézirat lényegében készen van, s hátra van még a harmadik, amin mi ketten dolgozunk együtt. Az első egy magyar születésű, de lényegében osztrák zsidó íróról, újságíróról, humoristról, Moritz Gottlieb Saphirról szóló monográfia, aki 1795-ben született, tudott magyarul, de nem tudott elég jól ahhoz, hogy magyarul is írjon. Meg hát amikor írni kezdett, a magyar, pláne a pesti kultúra nyelve a német volt, úgyhogy németül írt. A 19. század közepe táján három zsidó szerző volt híres Európa-szerte: Heinrich Heine, Ludwig Börne és Saphir. Ezek hárman jól ismerték egymást, néha veszekedtek, néha jóban voltak.

- **Milyen nyelven írod?**

Angolul. A CEU Press adja ki, és ők egy angol nyelvű kiadó. A másik könyv pedig abból a felismerésből született, hogy bosszantó módon a gefilte fisről nem volt tudomásom, mielőtt Amerikába kivándoroltam volna. A gefilte fis ugyanis Magyarországon csak a kelet-európából elszármazott zsidóság körében volt ismert.

- **A családotokban nem is volt gefilte fis-recept**

Fogalmuk sem volt, mi az. Láng György, amikor '46-ban vagy '47-ben kivándorolt Amerikába, az amerikai barátai mondták

neki irigykedve, hogy te, aki Magyarországon születél, ottani zsidó vagy, meg hát érdekel is a gasztrókultúra, biztosan sok gefilte fis ettél. A Láng pedig rájuk nézett, és megkérdezte, hogy jó, de mi az a gefilte fis. Székesfehérvárról származott, egyébként a Saphir is történetesen arról a környékről való.

- **Ahonnán meg én jövök, Erdély észak-keleti részéről, a gefilte fis ismert étel volt.**

Hát ezt biztosan te is tudod, hogy a magyar zsidóság, kicsit leegyszerűsítve, két nagy bevándorlási hullám eredménye, s ezek kulturálisan, nyelvben, szokásban nagyon eltérőek voltak. A gefilte fis, ahogy ki is halani belőle, jiddis eredetre utal, azaz maga az étel a kelet-európai étkezési kultúra része. Számos ilyen étel van, szinte biztos, hogy a *hómentás* is egy kelet európai jövevény volt, amit a nyugat-magyarországi zsidók nem ismertek. Az eltérő étkezéskultúra eltérő általános kultúrát tükrözött. Tetejébe a gefilte fisnek eltérő elkészítési módjai vannak, amelyek jóformán nem is hasonlítanak egymásra. Annyiban hasonlítanak, hogy halból készül,

és valami vagdalt vagy darált halból áll. Még a tálalás is különbözik. Van az eredeti töltött hal, aminek a hal húsa, barchesz és tojás keveréke adja a töltelékét, illetve létezik gombóc formában, amit ugyanúgy gefilte fisnek neveznek, szóval ez is jól példázza, hogy a kulináris forma kevésbé fontos, mint magának az ételnek a kulturális szerepe. És hát a töltött hal, illetve halgombóc a világ összes létező konyhájában szerepel, visszamenőleg a késő római korban, Apicius szakácskönyvében is megtaláljuk, és a zsidó konyhában ez egyike volt a keresztényektől átvett számtalan fogásnak, megtaláljuk a korai zsidó szakácskönyvekben is, de itt is csak töltött halként. A nagy kérdés, ami leginkább érdekelt engem, az volt, hogy hogyan lett a töltött halból gefilte fis. És úgy tűnik, hogy nemzeti érzületől vezérelve a zsidók megpróbálták visszavezetni a gefilte fist az ősidőkhöz, a bibliai időkig, de ez továbbra is legenda marad, mivel nincs olyan tény, ami ezt a törekvést alátámasztaná.

- *A hal keresztény böjti étel, vagyis többnyire olyan alapanyagokat tartalmaz, ami a zsidó konyhában is kósernek számít.*

Pontosan. A hal mindig is szimbolikus töltetű étel volt, a keresztények is halat ettek péntekenként, és esznek ma is, ha vallásosak. Ugyanígy, épp a szimbolikus jelentősége miatt, a zsidóknál is kötelező volt pénteken halat enni. Nem feltétlenül gefilte fist, de ez terjedt el, főként praktikus okokból, mivel definíciószerűen szálkamentes. A halevést ugyanis még az ortodox zsidók sem mindig tartották be, mert van egy tilalom, jelesül a *Borer* (a válogatás tilalma – KkJ), amely szerint a szálka kipiszkálása a halból szintén munkának számít. Ezt bizonyos ortodoxok tartották, más ortodoxok meg nem. Erre jó példa, és ezt említem is a *Magyar zsidó konyha* című könyvemben, hogy sokszor családon belül is eltérő szokások érvényesültek: volt egy család, egyik ága galíciai bevándorló, az első világháborút követően telepedtek le Magyarországon, ők péntekenként gefilte fist ettek, mert nagyjából tartották a Borer-szabályt. Sőt létezett egy másik szabály is, bizonyos ortodoxok és haszid zsidók nem ettek maceszgomócot, mert úgy tartották, hogy a maceszben levő,

kevésbé átsült részek a nedvesség hatására erjedni kezdenek, szóval eléggé komplikált, kicsit örült szabály. De vissza térve a családra: a galíciai ág gefilte fist evett és nem evett maceszgomócot, maceszt ettek, csak maceszgomócot nem, a másik ág Dob utcai zsidó család volt, a nő erdélyi származású, aki halszeleteket készített, azt ették péntek este, mert nem vett tudomást, vagy tán nem is ismerte a Borer-tilalmát. Mindez csak arra példa, hogy nem létezett egységes zsidó konyha még Magyarországon belül sem. Sokféle zsidó konyha volt, sokféle, egymástól különböző hagyománnyal. Arról nem is beszélve, hogy az utóbbi 30-40 évben mindaz, amit ma Magyarországon zsidó konyhaként emlegetnek, annak jelentős része viszonylag késői amerikai vagy izraeli hatás: babka, bagel, humusz, ezek mind újdonságok, a második világháború előtti Magyarországon nem ismerték. Úgyhogy megint visszatérek egy korábbi megállapításhoz: az étkezés az általános kultúra egy konkrét része, és különböző kultúrák különböző hagyományokra építettek még a zsidó kultúrán belül is. A zsidó konyha, így általánosítva, egy absztrakció. Vannak közös vonások, ez egyértelmű, vannak átfedések, de sokszor még az sem közös, hogy mit tartanak kósernek, ez ugyanis sokszor attól függött, hogy egy adott közösség rabbija mire mondta azt, hogy kóser.

Király Kinga Júlia

„...rajtam keresztül halad tovább ennek a naplónak az ügye”

Fullajtár Andrea nagymamája lágernaplóját mondja el

Az alig 30 évesen Auschwitzba deportált Galló Olga lágernaplójának és levelezésének felhasználásával készült a Gólem Színház legújabb produkciójának szövegkönyve. *A Tíz hónap Babilon-ügy* szereplője Galló Olga unokája, Fullajtár Andrea. A napló idén januárban jelent meg könyv formában a Magvető Kiadónál.

2025. január 19-én délelőtt tartották a monodráma nyílt próbáját. Ezután beszélgettünk Fullajtár Andreával.

- **Hogy érzed most magad? Egy ilyen nyílt próba a nézőknek csemege, neked színészként mit jelent?**

A nyílt próbán megpróbálunk próba hangulatot teremteni, de mégiscsak színház a színházban lesz belőle. Most a célunk elsősorban az volt, hogy olyan pontokat mutassunk be, ami egy picit érzékelteti az előadás stílusát, de ne szpojlerezzünk. Nagyon szerettem volna kipróbálni azt is, hogy működik-e érzetben az, hogy a sötétben suttogok. És azért az kevés színésszel történik meg, hogy a saját felmenőjének a szövegeit mondja. A sejtjeinkben hordozzuk a történelmünket, de soha nem csinálunk belőle épkezláb mondatokat, nem szoktuk újra átélni, hát, én meg ezt csinálom, most már nem tudom mennyi ideje! Úgyhogy ilyen értelemben elég kemény. Másfajta izgalom van bennem, mint

amikor számomra ismeretlen szerző által írt szerepen keresztül találkozom először közönséggel, mert itt nem csak magamért izgulok, hanem érte is, hiszen ő is egyfajta premier helyzetben van most. A próbaidőszak alatt nagyon-nagyon sokszor emlegettem ezt, hogyha ő most élne, akkor nyilván belenyúlna a szövegbe itt-ott, azt mondaná, hogy akkor ne ezt, hanem azt. Erre már nincs lehetőség, de azért valahogy én végig képviseltem őt is. Tehát kettős látásom van ezzel kapcsolatban. Mert ugyanakkor mindig megpróbálok ránézni az anyagra kívülről, színházi emberként is, hogy működtessem, ahol a szöveg egy picit leesik, ott kitalálni rá valamit, ahol nagyon izgalmas, ott azt jól megemelni. Egy tanítványom, Lelkes Botond csinálja a zenéjét az előadásnak, amitől iszonyú boldog vagyok, mert ez is egy nagyon-nagyon fontos dolog, hogy egy ennyire fiatal ember dolgozik velünk. Mert szerintem akkor dolgozunk jól, hogyha ez egy húszéves embert is be tud húzni. Úgyhogy ilyen értelemben is fontos volt ez az első találkozás. Én minden alkalmat ajándéknak tekintek majd, amikor ez az előadás lemegy. A nagymamámnak. Ez egy olyan ajándék, ami kevés szerzővel történik meg, hogy a halála után huszonegy évvel tényleg kiadják a teljes könyvét, színházi előadás lesz belőle, riport készül, szóval, én most mindegyiket küldöm föl neki.

- *Egy beszélgetésben megkérdezték tőled, hogy nem akarsz-e a könyvből előadást csinálni, és akkor azt mondtad, hogy nem, mert túl közel van hozzád. Mi az, ami megváltozott? Tudom, hogy voltak mindenféle véletlenek is, hogy főlhívtak Lengyelországból...*

Igen, mert a lengyel kiadás már megjelent december végén, itt is lesz a lengyel fordító majd a premierünkön. Én azzal kerestem meg Borgula András, hogy meg fog jelenni a könyv a Magvető gondozásában, és hogy szeretnék valami sajtóeseményt, van-e ötlete. És amikor ő azt mondta, hogy legyen belőle szindarab, akkor nekem az első mondatom az volt, hogy én a szöveg létrehozásába nem fogok beleszólni, mert nem tudnék objektív lenni. S akkor András és Solt Robi, a dramaturg, elkezdtek jelölgetni, hogy mik azok a részek, amik nekik fontosak a naplóból, aztán összevetették, hogy mik szerepelnek mind a kettőjüknél. Robi mindeközben nagy kutatást végzett nagymamám levelezésében is, és így jött az ötlet, hogy a levelezés és a napló-részletek felelgessenek egymásnak. És amikor aztán a példány maga elkészült, akkor már beszálltam.

- **Tehát, ha jól érzem, azt a fajta eltávolítást a szövegtől, amire neked szükséged volt ahhoz, hogy eljátszd, azt ők megcsinálták.**

Azzal az anyaggal, ami kinyomtatásra került, azzal már tudtam dolgozni, mert akkor már úgy néztem rá, mint színész, hogy mi az, ami működni fog, és mi az, ami nem fog működni. A pályám során ez az ötödik monodrámája, tehát már egy kicsi van benne gyakorlatom, hogy ha egy-másfél órán keresztül egy ember beszél, akkor azt nagyon ki kell találni, hogy frapánsan menjen, mert különben meghal az előadás.

- **Azt is mesélted egy beszélgetésben, hogy mondta neked egyszer a nagymamád, hogy szeretné, ha...**

...amikor én színész lettem, akkor ő mondta nekem, hogy csináljak a naplóból valamit, de én mindig azt éreztem, hogy ha én ennek nekiállnék, nem tudnék használható példányt csinálni belőle. Ez nem olyan, mint a Politikovszkájája, hogy elolvastam az orosz naplót, és azt éreztem, hogy na, ez az! A saját nagyanyjának a szövegéből ki az az elmebeteg, aki nekiáll, hogy na, majd én most megmutatom nektek, hogy mennyire fasza csaj volt. De, ha hirtelen így összeáll minden, hogy a Magvető ki akarja adni, hogy a lengyelek kiadják, hogy András azt mondja, hogy legyen előadás, szóval, ilyenkor viszont nem szabad befékezni. Meg kell mondanom, nem semmi ezt a hatalmas mennyiségű szöveget megtanulni, úgy, hogy ráadásul ennyire közöm van hozzá.

- *Az erős személyes találkozásokon túl - ami a mostani előadásban egészen kivételes - egyfajta ismeretterjesztést is érzek a monodrámáidban. A színház, mint katedra jelenik meg. Ami az életében is összekapcsolódik, hiszen tanítod is a színészetet.*

Én tudtam ezekről a levelekről, kutattam is bennük, de döbbenetes volt, amikor elkezdtem a szövegeket tanulni, hogy mennyire összecsengetek a mával! Mindig legyintünk, amikor egy idősebb ember azt mondja, hogy jaj, ezt már láttuk. Ezek a levelek, ezek kincsek! Azonnal megképződik a hatvanas évek vége, hetvenes évek eleje - kultúrrezsim, harc a békéért! És mi ebben élünk! Nem is hiszem el, hogy elmúlt ötven év azóta! Úgyhogy nem én, hanem az anyagok ilyenek.

- **Megint egy beszélgetésre hivatkozom, ahol azt mondtad, hogy a családod, egy nagy közép-kelet-európai tégely, hogy minden van benne. Szerb, francia, germán, zsidó. Hogy van benned ez a sokszínűség? Mit lehet kezdeni ezzel a nagy olvasztóté-**

Fotó: Hirling Bálint

**gellyel, amiben élünk,
és ami személyesen is
részünké válik.**

Hát, személyesen, mondjuk nem sokat lehet, szerintem. Ez számomra is egy állandó kérdés, hogy mit kell, kell-e ezzel kezdeni valamit. Vagy pedig tudomásul kell venni, hogy egy átlag közép-kelet-európai sors az ilyen, és ezzel kell együttélni. Nekem az egy nagy lehetőség az életemtől, hogy mivel színész vagyok, a szerepeimen keresztül mindig tudok valamiket hozzátenni. Különösen szürreális ez az évad, aminek az elején Dömötör András Mefisztólandjében eljátszottam Hitlert, és rá nyolc hónapra megtörténik ennek a bemutatója. Nagyon kevés színész mondhatja el magáról, hogy ennyire szélsőséges karakterekbe bújhat. De én szerintem ezért van ez, mert egy picit androgün vagyok abban az értelemben, hogy nő vagyok, de mély a hangom, tatar fejú vagyok, de közben franciául jobban beszélek, mint angolul, szóval, ki tudja. Ez a furcsa elegy, amivé én összesöndörödtem déenesileg, ez van, és ezzel kell élnem.

- *Visszatérve kicsit a monodrámákra: majd' mindegyikben hasonló karakterű nők történetét mutatod meg – ke-ménység, kiállás bizonyos ügyekért, határozottság, erős női karakterek.*

Hát, mondjuk a hajléktalan csaj nem feltétlen az... (*Csendet akarok!* című monodráma, amit még főiskolásként játszott a Katonában, bemutató: 1998., rendezte Zsámbéki Gábor)

- *Nem, nem rá gondoltam, hanem Dietrich, Karády, Politikovszkája. És amit most láttunk ebből a próbarészletből, a nagymamád figurájából is ez a nagyon erős, a célját tűzön-vízen át elérő ember jelent meg. És azt éreztem, ami persze, adja magát, hogy benned nagyon sok van ezekből a figurákból, illetve nagymamádból. Hogy ez a ti hasonlóságok valóban megvan, megvolt.*

Hát, ez jó kérdés, mert azért például, az, hogy nekem ennyire mély hangom van, ahhoz neki nincs köze, ő három oktávval magasabban beszélt, mint én. És hogyha az egyik ötlet

Fotó: Hirling Bálint

mentén megyünk tovább, kvázi, hogy én eljátszom a nagymamám, akkor nyilván kerestem volna azt a légét, amiben ő beszélt, és akkor nem ez az első, ami neked eszedbe jut, hogy ugyanaz. Szerintem nagyon-nagyon fontos, hogy itt semmilyen értelemben ne egy paródia vagy egy karakterjátás induljon el. Én azt tudom csinálni, hogy magamon keresztül engedem ezt az egészet.

- *Én inkább a habitusra gondoltam, a dolgokhoz való hozzáállására. Elhangzott most a próbán a naplóból, hogy ezt a történetet muszáj elmondani, ezt a könyvet mindenképp ki kell adni. És volt egy interjú, ahol te ugyanezt mondtad, amikor megkérdezték tőled, hogy miért lettél színésznő. „visszafojthatatlan közlési vágy volt bennem”.*

Nyilván az ember örököl dolgokat vagy személyiségjegyeket vagy valami karakterisztikát, sok irányból vagyunk összerakva. Iszonyatosan vonzott mindig a művészet, az irodalom, tehát örököltem tőle dolgokat, és abból az egyik például ez – a túlélés. Mostanában, a mondatai miatt nagyon sok mindenre jövök rá magammal kapcsolatban is. Hogy úristen, erről konkrétan sose beszéltünk, de hát jó, ez nálam is így van. Szóval, vannak hasonlóságok, ez biztos, nyilván ezért is adott meg nekem a leszármazottak közül, hogy végül rajtam keresztül halad tovább ennek a naplónak az ügye. Egészen különleges dolognak gondolom ezt. Nem tudom, hogy ő, akárhol van most, mit érez, de valószínűleg nagyon boldog.

Záhonyi Enikő

A TÍZ HÓNAP BABILON-ÜGY

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület produkciója Az Élet Menete Alapítvány együttműködésében a Gólem Színház és Zsidó Előadóművészeti Központban a MAZSÖK támogatásával

Bemutató: január 27. 19.00 óra

További előadások:

február 19. 19.00 óra

március 26. 19.00 óra

Gólem Színház 1077 Csányi utca 3.

Tu Bivát Receptek

TU BIVÁT: A FÁK ÚJÉVE, A GYÜMÖLCSÖK ÜNNEPE

Tu Bivát ünnepének legfőbb jellemzője, hogy ezen a napon minél több gyümölcsöt fogyasztunk, különösen azokat, amelyek Izraelben teremnek, és amelyeket már a Tóra is említ – szőlőt, fügét, datolyát, gránátalmát, olajbogyót. A legegyszerűbb megoldás, ha ezt a hét gyümölcsöt egy szépen elrendezett szédertálon kínáljuk, és egyesével megkóstoljuk. Ha azonban még több gyümölcs kerül az asztalra, annál jobb!

Következzen néhány igazán tavaszi hangukatú, gyümölcsös édesség!

HABOS, MÁLNÁS FÁNK

A fánkról talán először Hanuka jut eszünkbe, pedig ha egy kicsit „felöltöztetjük”, szinte minden ünnepi asztalon megállja a helyét. Tu Bivát széderhez is tökéletes, különösen, ha a szokásos lekvárt más töltelékre cseréljük. A fagyasztott málnát bátran helyettesíthetjük

sötét színű gyümölcsökkel: gránátalmával, rumba áztatott mazsolával vagy apróra vágott aszalt fügével is remek lesz. Ezúttal a fánkokat mini barhesz formájúra fontuk, de hagyományos kerek alakban is kiválóan működik.

A habhoz habfixálót használtunk, amitől sokan idegenkednek, pedig alapvetően csak keményítőt tartalmaz, semmi ok az aggodalomra. A recept tejes, de egyszerűen parvévá tehető: vaj helyett kókuszszírt, tejszín helyett pedig növényi tejszínt használjunk!

HOZZÁVALÓK A FÁNKHOZ:

- 50 dkg liszt
- 2 dl langyos tej
- 5 dkg friss élesztő
- 2 ek datolyamelasz (az ünnep miatt ezzel helyettesítjük a cukrot)
- 1 kk só
- 5 dkg olvasztott vaj (nem forró!)
- 3 db tojássárgája
- 1 tojás
- 0,5 dl rum
- 1 narancs vagy citrom reszelt héja

A TÖLTÉLEKHEZ:

- 6 dl habtejszín
- 3 zacskó habfixáló
- 3 kk cukor
- gyümölcs

ELKÉSZÍTÉS:

Minden hozzávaló legyen langyos – a lisztet még mikróban is átmelegíthetjük, a tojásokat pedig időben vegyük ki a hűtőből. A dagasztógépben 10 perc alatt alaposan kidagasztjuk a tésztát, majd langyos helyen duplájára kelesztjük. 12 gömböt formázunk, ezeket tovább osztjuk 3-3 részre, megsodorjuk, és mini barheszeket fonunk belőlük. Minden darabot előre kivágott sütőpapírra teszünk, és duplájára kelesztjük.

Forró olajban sütjük, egyszerre csak 2-3 darabot. A papírral együtt helyezük az olajba, fordításkor pedig csipesszel eltávolítjuk. Az egyik oldalt 0,5-1 perc alatt pirosra sütjük, majd megfordítjuk, és fedés alatt folytatjuk. Hűlés után felferjük a habot a cukorral és habfixálóval, majd megtöltjük a kihűlt fánkokat gyümölcs habbal.

FEKETERIBIZLIS TIRAMISU

A tiramisu klasszikus édesség, amelyet fekete ribizlivel vagy fekete szederrel megbolondítva egészen új dimenzióba emelhetünk. A gyümölcsök sötét színe tökéletesen passzol a kávé aromájához, és szerencsére fagyasztott formában is könnyen beszerezhető.

HOZZÁVALÓK:

- 4 presszókávé vagy 3 ek instant kávé
- 4 ek datolyamelasz
- 3 dl víz (instant kávé esetén forró)
- 1 dl rum vagy rumaroma
- 10 dkg porcukor
- 1 csipet só
- 4 db tojás
- 50 dkg mascarpone
- 26 db babapiskóta
- 3 ek holland kakaópor
- 20 dkg fekete ribizli vagy szeder

ELKÉSZÍTÉS:

A tojásokat szétválasztjuk. A sárgáját a porcukor felével a mascarponehoz keverjük, a fehérjét pedig sóval és a cukor másik felével kemény habbá verjük. A habot apránként a mascarponehoz adjuk, hogy légiesen könnyű krémet kapjunk.

A kávé elkeverjük a datolyamelasszal és rummal, majd gyors mozdulatokkal megmártogatjuk benne a babapiskótákat. A piskótákat egy formába helyezük, rászórjuk a ribizlit, majd mascarpone és krémet kanalazunk rá. Ismételjük a rétegezést, amíg tartanak az alapanyagok.

A tiramisut 24 órára hűtőbe tesszük. Tálaláskor kakaóport szórunk a tetejére, és kívánság szerint szeleteljük vagy egyszerűen kanállal szedjük.

AMERIKAI MEGGYESPITE

Az amerikai pite egyszerre klasszikus és variálható édesség. Ezúttal meggyel és gránátalmával készítjük, amelyeket egy csipetnyi fahéj tesz tökéletessé.

HOZZÁVALÓK A TÉSztÁHOZ:

- 50 dkg liszt
- 10 dkg porcukor
- 25 dkg vaj vagy margarin
- 2 db L-es tojás
- nagy csipet só

HOZZÁVALÓK A TÖLTÉLEKHEZ:

- 1 kg fagyasztott meggy
- 1 nagy gránátalma magjai
- 1 púpos ek étkezési keményítő
- 1 ek porcukor
- A tetejére:
- 1 tojás (felverve)
- 1 ek kristálycukor
- 2 kk őrölt fahéj

ELKÉSZÍTÉS:

Minden hozzávaló legyen nagyon hideg – még a lisztet és cukrot is érdemes előre lehűteni. A vajat centis kockákra vágva tegyük a hűtőbe. A lisztet, cukrot és sót robotgéppel elkeverjük, majd hozzáadjuk a vajat, és pulzáló módban morzsásra dolgozzuk. Ezután a tojásokat is hozzáadva gyorsan összegyúrjuk a tésztát, amit kettéosztunk, és egy órára hűtőbe teszünk.

A tésztát két lappá nyújtjuk, az egyiket a piteformába helyezük, a széleit levágjuk. A töltelékhez a kimagozott gyümölcsöt elkeverjük a keményítővel és porcukorral, majd a tésztára öntjük. A másik lapból vékony csíkokat vágunk, amelyekkel berácsosítjuk a pite tetejét.

A rácsos tésztát megkenjük tojással, megszórjuk fahéjas cukorral, és 180 fokra előmelegített sütőben 35 perc alatt aranybarnára sütjük.

Ezek a receptek nemcsak ünnepi asztalra valók, hanem bármikor feldobják a napunkat egy kis gyümölcsös frissességgel!

Fűszeres Eszter

